

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra systematické teologie a filosofie

Bc. Marika Constable

Etické aspekty zacházení s daty získanými z pokusů na lidech

Diplomová práce

Vedoucí práce: MUDr. Jan Fošum, Dr. theol.

Poděbrady 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Poděbradech dne 11. května 2021

Marika Constable

Bibliografická citace

Etické aspekty zacházení s daty získanými z pokusů na lidech: diplomová práce/Marika Constable; vedoucí práce: Jan Fošum. Poděbrady, 2021. 88 s.

Anotace

Předložená diplomová práce se bude soustředit na etický konflikt mezi oběťmi pokusů na lidech spáchaných v nacistických koncentračních táborech za druhé světové války na jedné straně a vědeckou veřejností na straně druhé. V tomto konfliktu, který se týká osudu nashromážděných dat, obě strany zaujmají silné argumentační pozice. Kritériem pro etickou evaluaci je objektivně artikulovat hlavní argumentační pilíře obou stran a posoudit jejich validitu v kontrastu dvou etických teorií, teorií ctnosti a teorií konsekvencialismu.

Za tímto účelem práce čerpá z dostupných literárních a audiovizuálních zdrojů z oblasti historie, filozofie, psychologie, antropologie a bioetiky.

Práce je rozdělena do tří hlavních částí. V první části se práce věnuje terminologii, technickému provedení, integritě, impaktu a logistice samotných pokusů. Ve druhé části se věnuje svědeckým výpovědím obětí a argumentaci odborné veřejnosti. Ve třetí části se práce zabývá důstojností člověka/KAVOD, evaluací argumentace v kontrastu etických teorií, kognitivní disonancí a polemizuje o pevnosti postojů vědecké veřejnosti.

Klíčová slova

Bioetika, člověk, důstojnost, etika, etika ctnosti, integrita, kognitivní disonance, koncentrační tábory, konsekvencialismus, oběti, pokusy na lidech

Abstract

The presented master's thesis examines experiments on humans conducted in Nazi concentration camps during WWII and focuses on the conflict between the victims on one side and scientists on the other.

In this conflict, which is centered around the fate of the data, both sides take a strong stand. The criteria for an ethical evaluation is to objectively articulate the main argumentation pillars from both sides and assess their validity in the contrast of two ethical theories which are virtue theory and the theory of consequentialism.

To reach this objective, the thesis draws from available literal and audio-visual sources from the fields of history, philosophy, psychology, anthropology and bioethics.

The paper is divided into three main parts. The first part is dedicated to terminology, technical execution, integrity, impact and logistics of the experiments. The second part analyzes victim testimonies and impact statements and arguments that had been put forward by the research community. The third part deals with the meaning of the term person's dignity/KAVOD, evaluates the argument points in the contrast of ethical theories, introduces the phenomenon of cognitive dissonance and deliberates the scientific community stance.

Keywords

Bioethics, cognitive dissonance, concentration camps, consequentialism, dignity, ethics, experiments on humans, human, integrity, victims, virtue theory

Počet znaků: 121870

Poděkování

Za cenné připomínky a velkou trpělivost při vedení této diplomové práce děkuji panu MUDr. Jan Fošumovi, Dr. theol. Za bezmeznou podporu svým rodičům Ivaně a Jiřímu, manželovi Grantovi a dcerám Tayle Jade, Emmě Lily a Ruby Grace.

Obsah

ÚVOD.....	15
1 DATA - OBĚTI.....	21
1.1 Profil obětí.....	21
1.2 Technické provedení pokusů ve svědectví přímých účastníků	24
1.3 Shrnutí kapitoly	26
2 DATA II. – LÉKAŘI.....	27
2.1 Profil lékařů a integrita dat.....	27
2.2 Motivace lékařů.....	31
2.3 Shrnutí podkapitoly	38
3 EPISTEMICKÝ DIALOG	40
3.1 „My jsme těmi daty a morálními experty“: svědectví obětí a epistemická nespravedlnost	41
3.2 “Morálně vadná logika?” – přínos vědě a morální ambivalence	47
3.3 Shrnutí podkapitoly	51
4 ARGUMENTACE ZÚČASTNĚNÝCH STRAN V REFLEXI ETICKÝCH TEORIÍ.....	53
4.1 Argumentace v kontrastu teorie konsekvencialismu a etiky ctnosti	53
4.2 Vliv jevu kognitivní disonance na konstruktivní dialog	60
4.3 Shrnutí podkapitoly	65
ZÁVĚR	67
SEZNAM LITERATURY.....	73
PŘÍLOHY.....	79
PŘÍLOHA 1: ETICKÉ KODEXY A INFORMOVANÝ SOUHLAS	79
PŘÍLOHA 2: OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	83
PŘÍLOHA 3: STATISTIKA OBĚTÍ	87

Předmluva

Zoufalé údolí a obrovská rokle. Tak hluboká, že její bezednost není uchopitelná žádnou z prožitých lidských zkušeností. Tak tmavá, že pouhý pohled do ní nabízí pouze svírající pocit osamění a strachu, který stahuje hrdlo. Pohlující i odmítavá v jednom. Propast, v níž cyklicky rezonují ozvěny výkřiků těch, jimž byla odeprána základní lidská práva, hlas a tvář. Ukradená tvář zlomených vězňů zakopávajících jeden o druhého v zoufalé snaze znovu se zosobnit těm druhým i sobě samým. Snažíc se znovu získat zpět své lidství, které jim bylo násilím zabaveno. Zmítání sklíčenou a toužebnou snahou nebýt jen číslem přiřítým na uhnívajících cárech mundůru. Číslem vytetovaným indiferentní rukou člena sonderkommanda, které se bojí vzhlednout nad úroveň předloktí ve strachu, že z toho anonymního předloktí by se mohl stát člověk, který v něm probudí emoce. Emoce, které pečlivě a za nepředstavitelné niterné bolesti ukryl tak hluboko, že už možná nikdy nespátrá světlo světa. A to ani v případě, že tělesná schránka bude žít dál. Tvář, která se stala jen rozmazaným akvarelem vědomě vystaveným dešti a následně odvátným do příkopu zapomnění. Použitým, zneužitým, využitým a nadále nepotřebným, nežádoucím, nechťným, zapomenutým a ponechaným podmínkám, které ho rozervou na nicotné kousky, jež posléze i nepatrný závan větru definitivně rozmetá. Nebude ani ta nejvzdálenější vzpomínka. A v této rokli, mezi tlejícími ostatky lidství jsou v slzách pohřbena utopená svědectví všech těch, kteří byli do této nicoty vrženi a již nemohou žalovat. I řeč jim byla ukradena. Proti své vůli, jdoucí před kata smířeně, nebo vzpouzející se do posledního vzlykavého výkřiku. Zbaveni nejen tváře, ale i fyzické svobody, slova, lidské důstojnosti a veškerých lidských práv. Jen bolest a zoufalství jim bylo štědrě ponecháno. Na své cestě jsou doprovázeni pouze vzpomínkou na paralyzující strach v očích ostatních. I ti, co přežili... zemřeli.

Tato rokle se jmenuje nacistický koncentrační tábor a beznaděj tohoto místa je přímo hmatatelná. Je to rozcapený chřtán morálního relativismu, dusící křik a vzlykot týraných a umírajících. Vše pod pečlivým dohledem nacistických lékařů, usilujících o hegemonii německé medicíny a vlastní kariérní vzestup.

Lze se ptát, proč zas a znovu otevírat téma koncentračních táborů. Tato otázka je více než legitimní, vzhledem k faktu, že na dané téma bylo od konce druhé světové války napsáno a publikováno nepřeberné množství děl pokrývajících všechny možné aspekty a věnujících se těmto tématům ze všech myslitelných úhlů.

Během dlouholetého studia historie lágrů a dynamiky jejich života jsem však dospěla k jednomu zásadnímu zjištění, a to se následně stalo rozhodujícím faktorem při výběru tématu mé diplomové práce. Opětovné otevírání historie není nikdy zbytečně vynaloženou energií. Je to naopak jedna z mála velmi dobře investovaných energií. Zkušenost nám znovu a znovu dokazuje, že lidé mají tendence velice rychle zapomínat, a i to v případě, že si pamatují, a zlehčovat tak tíhu prožitého utrpení a zkušenosti. Na druhou stranu jsou však také ochotni naslouchat a připomínat si závažnost zločinů proti lidskosti, které vykrystalizovaly v zřůdnou realitu, jakou byly například pokusy na lidech v německých nacistických táborech a zkorumpovanost lékařského povolání. Považuji přímo za povinnost, aby ti, kteří mají k tématu co říct, o tématu hovořili, znovu jej otevírali a pokusili se ho přiblížit laické veřejnosti z nových a neotřelých úhlů, a toho bych ráda dosáhla ve své diplomové práci.

ÚVOD

Tato diplomová práce si za téma zvolila etické aspekty nakládání s daty, která byla shromážděna v průběhu nacistických pokusů na lidech. Je ověřeným faktem, že pokusy na lidech předcházely i následovaly éru druhé světové války, a nacisté nebyli zdaleka jediní, kteří se pokusům na lidech v období druhé světové války věnovali. Taktéž nebyli ani těmi, kdo za sebou zanechali nejvyšší počty obětí z těchto pokusů, ačkoli brutalitou si se svými protějšky nikterak nezdali. Globální téma pokusů na lidech je tedy velmi komplexní a nelze se mu v rozsahu této práce věnovat plně ze všech úhlů. Z tohoto důvodu je zacílená pouze na historickou etapu týkající se nacistických pokusů na lidech během druhé světové války.

Předložená diplomová práce se soustředí na problematiku konfliktu. Tento konflikt zahrnuje dvě strany, které jsou obě názorově a argumentačně silné a dalo by se říct, že svým způsobem i vyrovnané. Konflikt, který mezi nimi vyvstává, není střetem týkajícím se legálnosti či nelegálnosti určitého aktu. Nejedná se narušenou vymahatelnost práva v rámci nastavení politických a právních systémů. Stejně tak se nejedná ani o situaci, kdy se jedna strana chová explicitně kladně a strana druhá cíleně záporně, ačkoli na první pohled by se tato interpretace mohla nabízet. Jedná se zde o dilema etické, kulturní a interpersonální, které otevírá nepříliš populární a tím pádem i málo probádané téma pokusů na lidech prováděných v nacistických koncentračních táborech za druhé světové války, a to z pohledu následného nakládání s dochovanými daty, jež byla v rámci těchto pokusů nashromážděna.

Jednu stranu tohoto dlouhotrvajícího názorového střetu tvoří vědecká veřejnost a druhou přeživší oběti a generace jejich potomků. Ač tuto tematiku nelze považovat za zcela opomíjenou, jde o problematiku, která si zaslouží daleko větší pozornost laické i odborné veřejnosti. Samotným vytěšňováním tohoto konfliktu, trvajícího již více jak sedm dekad, se zatím nedosáhlo žádného konstruktivního výsledku. Naopak, s vývojem oboru psychologie je zřejmé, že hlas obětí rezonuje velmi silně i v dalších generacích a nelze předjímat, že až nebude žádných přímých svědků a tudíž žalobců, nebude ani konfliktu jako takového. K základní otázce morálního nakládání s daty se časem přidružují další otázky, jako například do jaké míry je již naše společnost s těmito daty neoddelitelně spjata a zda ignorování tohoto tématu neotevírá dveře další potenciální genocidě z rukou lékařů.

Diplomová práce si stanovila tři cíle. *Prvním cílem* je jasně a objektivně artikulovat hlavní argumentační myšlenky a motivaci obou opozičních táborů. Důraz je kladen zejména na výraz „objektivně“. Při sbírání materiálu ke zpracování této práce se ukázalo být velmi zřejmým, že zachovat neutralitu je extrémně náročné. Naprostá většina dostupných zdrojů prezentuje silně emocionálně zabarvené argumenty a protiargumenty, což je s ohledem na citlivost tématu pochopitelné. *Druhým cílem* je zhodnotit argumentační pilíře obou stran a jejich validitu v reflexi vybraných etických teorií, teorii konsekvencialismu a etiku ctností. *Třetím cílem* je pokusit se navrhnout řešení, které by nabídlo uspokojivý kompromis pro obě strany.

Metodologicky je práce stavěna analyticko-deduktivně a čerpá z literárních a audiovizuálních zdrojů. Ty se váží nejen na obory obecné etiky, ale zejména historie, antropologie, kulturologie, psychologie a bioetiky. Nosnými pilíři této práce jsou dvě díla. *Prvním* z nich je publikace Arthura L. Caplana vydaná pod názvem “When medicine went mad”, v níž autor shromáždil záznamy z konference konané v květnu 1989 v Centru pro Bioetiku na Minnesotské univerzitě. Šlo o vůbec první konferenci svého druhu, rozměru a variabilního zastoupení obou táborů a zúčastnil se jí i Rober Pozos, který v roce 1988 publikoval své poznatky stavící na hypotermických pokusech na lidech, a používání těchto dat charakterizoval jako nezbytný krok v rámci vědeckého výzkumu. Na to reagoval New England Journal of Medicine odporem a odmítnutím jeho vědeckou práci publikovat. Tato událost přitáhla pozornost mnoha bioetiků té doby k tématu nacistických dat získaných z pokusů na lidech a započala novodobou debatu. Od doby konference se – v malém měřítku a lokálně – uskutečnila náhodná setkání věnující se tématu, avšak teprve v roce 2018 proběhl první ročník mezinárodní konference nazvané Medical Review Auschwitz: Medicine Behind the Barbed Wire, který se tématu opět věnoval komplexně a nikoli fragmentovaně a marginálně. Konference měla mít své třetí pokračování v květnu 2020 a poznatky z ní měly být integrovány do této diplomové práce. Bohužel, s ohledem na vývoj pandemie Covid 19 byla konference posunuta nejprve na jaro 2021 a posléze na jaro 2022. Ve své knize Arthur L. Caplan věnuje prostor argumentům i protiargumentům obou stran, které se rekrutují jak z laické, tak odborné veřejnosti. Po prostudování obsáhlých svědectví koncentrovaných v této publikaci je zřejmé, že otázka řešení není tak černobílá, jak by se mohlo na první pohled zdát.

Druhým nosným dílem je publikace od Carol V. A. Quinnové, vydaná pod názvem “Dignity, justice and the nazi data debate...on Violating the Violated Anew”. Autorka se věnuje oběma argumentujícím stranám a nabízí velmi cenný, detailní a precizně zmapovaný souhrn výpovědí a klíčových myšlenek zejména ze strany obětí. Zde však nelze opomenout hlubokou citovou zainteresovanost autorky, která se sice v jejím díle silně odráží, zároveň však nikterak nesnižuje jeho vysokou vypovídací úroveň.

Poznatky z obou nosných děl jsou následně systematicky rozvíjeny z doplňujících zdrojů. Nad rámec literárních zdrojů, tištěných a elektronických, využívá práce také zdrojů audiovizuálních, jako například zdokumentovaných svědeckých výpovědí a záznamů přednášek z konferencí věnovaných tématu.

Z praktických důvodů a pro zachování přehlednosti je práce strukturálně dělena do hlavních částí, kde je každá nosná část následně dělena do podkapitol a uzavřena stručným shrnutím prezentovaných poznatků. Části na sebe úzce navazují a informace se neztírdka prolínají, nebo je na ně poukazováno s ohledem na fakt, že některé aspekty je obtížné, až nemožné od sebe oddělit a stále přitom dosáhnout plného pochopení problematiky. První tři části jsou heuristické/studijní, teoretické a věcné. Část čtvrtá je pojata autorsky.

Část první a část druhá jsou obě pojmenovány “Data” s distinkcí v přidané číslovce a dovětku Oběti a Lékaři. Obě části jsou obsáhlejšího charakteru, jelikož pro uchopení konceptu celé práce je nezbytné detailně artikulovat, co se za pojmem data skrývá a co na něj navazuje. Nelze vést jakoukoliv konstruktivní, tím méně pak eticko-filozofickou debatu, aniž by došlo k hlubokému porozumění významu užívané terminologie. Pouze pochopením toho, co vlastně koncentrační tábor byl, na kom byly tyto zločiny páčány, jakým způsobem, s jakým dopadem, kým a proč, můžeme porozumět argumentům obětí. Přímá zkušenost a argumenty přeživších i zesnulých vězňů formují fundamentální protistranu v debatě, věnující se nakládání s daty. Kdyby jich nebylo, nebylo by konfliktu ani debaty.

V této části je popsán profil vězňů, systém, jakým byli k experimentům vybírání, průběh pokusů a zacházení s vězni během a po ukončení pokusů. V této části práce rovněž upozorňuje na terminologickou diskrepanci, týkající se plošného používání rovnítka mezi pojmy “nacistické pokusy na lidech” a “holocaust”. Nelze popřít, že mnoho vězňů podrobených trýznivým pokusům opravdu bylo židovského etnika a vyznání, nešlo však

výhradně o židovské vězně. Referovat o otázce pokusů na lidech s přímou vazbou exkluzivně na holocaust otevírá další etickou otázku korektnosti přístupu veřejnosti vůči vězňům, kteří byli nuceni tyto procedury podstoupit, být během nich mučeni, mrzačeni a nezřídka v rámci jejich průběhu zavražděni, ačkoli nebyli Židé.

Stejně detailně se úvodní kapitoly věnují motivaci lékařů k pokusům a samotnému systému shromažďování dat. Integrita získaných dat tvoří jednu z majoritních třecích ploch v této debatě. Odbornou veřejností je všeobecně přijímáno, že některé experimenty byly pseudo experimenty již v době jejich provádění, nikoli pouze zpětně v reflexi postupující vědy. Například mnohé pokusy z „dílny“ Dr. Mengeleho. Pod taktovkou T4 a SS lékařů se ovšem děly i další zbytečné pokusy. Získávání a používání dat z pseudo experimentů v moderních klinických výzkumech je samo o sobě nesmyslné; o tom debata není. U těchto experimentů vyvstává spíše dilema, a nabízí se zde přidružená debata ohledně používání specimenů z těchto pokusů za účelem výuky anatomie na německých univerzitách ještě hluboko do devadesátých let 20. století. Ohledně samotných dat je ovšem debata stočena k integritě experimentů, které si vědecká obec brání jakožto platné. Iniciující lékaři-vědci často neměli potřebné vzdělání ani základy k tomu, aby věděli, jak správně provádět pokusy a sbírat data, ani kapacitu, znalosti a zkušenosti k jejich vyhodnocování. Dle principu korektního vědeckého výzkumu byli nekompetentní; a to v určitých případech jak vědecky, tak mravně. Práce se zde primárně, ale nikoli exkluzivně zaměřuje na hypotermické pokusy prováděné v Dachau, které probíhaly pod vedením nechvalně proslulého Dr. Sigmunda Raschera. Pro dosažení objektivního nadhledu umožňujícího formování kritických myšlenkových pochodů hodnotících všeobecný charakter nacistických lékařů je část práce věnována i dalším lékařům, kteří pokusy vymýšleli a vykonávali, a motivaci, jež je k tomu vedla. Pozornost je věnována také detailům technického provedení, které dokreslují brutalitu a morální relativismus té doby. Souběžně s jednotlivými body představí tato část i souvislosti, které umožnily celou mašinerii pokusů a zabíjení ve jménu rozvoje vědy a lékařské profese rozpohybovat a v pohybu udržovat, a to až do doby osvobození jednotlivých institucí a pokusných stanic.

Třetí část práce představuje nezbytný lidský element za výše popsányi činy a jednotlivci, a je klasicky dělena do dvou podkapitol a stručného shrnutí. První podkapitola je pojmenována *My jsme těmi daty a morálními experty*. Zde je věnován prostor úhlu pohledu obětí pokusů. Podrobně rozebírá jejich přístup k problematice

a vysvětluje motivaci a pohnutky skryté za jejich myšlenkovými pochody a činy. Detailně představuje velmi důležitý termín, který je pro správné pochopení a vyjádření problematiky z pozice přeživších obětí nezbytný, a to “epistemic injustice”. Epistemická nespravedlnost je slovní obrat, který odborné a laické veřejnosti představila Miranda Fricker v roce 2007 ve svém díle “Epistemic injustice”, kde pracuje i s dalšími termíny, například s termínem “testimonial injustice”, čili svědecká nespravedlnost, který je pro tuto práci rovněž důležitý. Oba termíny reflektují napadání integrity výpovědi jedince prezentujícího svůj názor, a to na premise přílišné emoční nestability, či nedostatečných vědomostí a neznalosti odborných termínů, které jsou vlastní jedincům pohybujících se na akademické půdě. Přeživší oběti byly v minulosti v rámci svých výpovědí hrubě nazváni “emotional cripples”, tedy citovými křeply, jemněji řečeno citově ochromenými, ovšem v kontextu použití šlo o jednoznačnou urážku a pohanu. Situaci obětí je nezbytně nutné vnímat daleko za hranici ukončení experimentů. Mnozí jedinci mají tendenci předjímat, že tím, že experiment skončil a oběť přežila, lze celou věc uzavřít. Opak je pravdou; a jak nám tato podkapitola nastíní, trauma těchto pokusů se neváže jen na samotný experiment a poválečný život obětí, ale velmi úzce i na život jejich potomků a potomků v dalších generacích. Na jedné straně je velmi smutné, že bolest nekončí a neskončí u obětí, ale na straně druhé je důležité uvědomit si, že smrt posledních přeživších obětí neukončí debatu ohledně (zne)užívání zachovaných dat a debatu na toto téma je třeba i nadále rozvíjet. Podkapitola tedy odhalí, proč se oběti a potomci obětí považují za jediné entity, které by měly mít ultimátní právo rozhodovat o tom, co se s daty stane a následně s nimi podle toho naložit. Úzce se k tématu vážou i pojmy kontingentní důstojnosti a כבוד (kavod), jimž je v této části práce také věnován prostor.

Druhá podkapitola je uvedena pod názvem Morálně vadná logika? a nabízí kontrastní pohled z druhé strany spektra. Konceptuálně následuje vzor předešlých kapitol. Je v ní podrobně zdokumentován přístup odborné veřejnosti, a to od čerstvě poválečných let až do přítomnosti. Podkapitola se věnuje motivaci ke zvoleným krokům jak v minulosti, tak v dnešní době; představí další důležitý termín “epistemic advantage”. Tento termín osvětluje, nakolik se vědecká veřejnost snaží operovat svou vědomostní superioritou v dialogu týkajícím se rozhodování o osudu dat. V přímé návaznosti na předchozí část práce v této podkapitole krystalizují některé fundamentální prvky

etického konfliktu, který se odráží zejména v hostilním střetu výše zmiňované epistemické nespravedlnosti a epistemických výhod.

Část čtvrtá – závěrečná – se odklání se od heuristického, deskriptivního pojetí problematiky a pojímá práci více autorsky. Zde se výše uvedená fakta ohledně oboustranné argumentace podrobí skrutiniu etických teorií. S ohledem na množství etických teorií byly vybrány pouze dvě, a to etika ctnosti a teorie konsekvencialismu. V této části práce dochází k představení obou teorií a následnému zhodnocení validity argumentačních pilířů obou táborů ve světle jimi předkládaných argumentů. Tato část se zaobírá i fundamentální myšlenkou, zda nás samotná skutečnost, že můžeme některé kroky činit legálně k jejich výkonu morálně opravňuje, nakolik se legalita prolíná s legitimitou. Dále tato část otevírá téma psychologického jevu kognitivní disonance a jejího možného vlivu na problémy s navázáním konstruktivního dialogu. V návaznosti na kognitivní disonanci pracuje i s pojmy „kognitivní konsistence“, postoj, vnímání sama sebe a konformační zkreslení.

1 DATA - OBĚTI

V této části práce jasně vytyčí terminologii s ohledem na samotné pokusy na lidech. Ve snaze vyhnout se perpetuálnímu a kaleidoskopickému zabředávání do mnohočetných detailů, což se z principu zvoleného tématu nabízí, bude se text primárně soustřeďovat na pokusy na lidech ve vybraných táborech. Tímto se práce ale nijak nepokouší umenšovat utrpení obětí z ostatních pokusných stanic. Cílem kapitoly není nabídnout etickou debatu, ale pouze představit věcné skutečnosti a historické konotace, které umožní vybudovat objektivní argumentační platformu k následující etické debatě.

1.1 Profil obětí

Jak již bylo naznačeno v úvodu, tato práce se bude cíleně vyhýbat používání pojmu holocaust a spojování pokusů na lidech direktně s tímto termínem. Přestože je nepopíratelné, že mnoho osob, které byly zneužity jako objekty pokusů na lidech bylo židovského původu a vyznání, nelze takto oběti plošně zobecňovat. Pro laickou veřejnost je pojem holocaust velmi široký a významově povětšinou nereprezentuje věcná fakta samotné genocidy, ale zejména její fragmentované hrůzy, které jsou následně vztahovány na nacistická zvěrstva obecně. Pokusy na lidech nebyly cílenou genocidou židovského obyvatelstva. Nebyly ani její plánovanou součástí. Židovské obyvatelstvo se pouze naskytlo, jakožto příhodná skupina disponibilních jedinců. Nakolik laická veřejnost může tento pojem generalizovat, odborná veřejnost by měla být schopna mezi pojmy podrobněji rozlišovat, zejména pak v debatě, která je stavěna na premise etické úvahy. Spojování pokusů na lidech direktivně s pojmem holocaust považuje tato práce za nerespektující a nedůstojné vůči ostatním obětem. Za podobně zavádějící považuje spojovat pokusy na lidech v koncentračních táborech nacistického Německa výhradně pouze s Osvětimí I. a II. - Březinkou, což je rovněž častá praxe. Stanic na brutální pokusy bylo mnohem více, stejně jako obětí pocházejících z rozdílných náboženských a etnických skupin.

Doba nástupu Adolfa Hitlera k moci byla svědkem zajímavého fenoménu, a to dobrovolného vstupu lékařské obce do služeb NSDAP a SS, což efektivně podpořilo proces dehumanizace určitých skupin obyvatelstva. Tento krok lavinovitě vyústil v přijetí zákonů a nařízení, na nichž lékaři nejen participovali, ale nezřídka je i sami iniciovali. Spolu s dobrovolnou účastí na formování a implementaci sterilizačních zákonů se lékaři

aktivně podíleli i na řízeném programu euthanasie. Tento program měl limitovanou životnost¹ a lékaři hbitě reagovali zformováním skupiny T4², jejíž členové se jali realizovat své ambice na obětech, které neměly odvolání. Tragickým vyústěním byly rovným dílem pokusy na lidech a konečné řešení židovské otázky.³ Stejně tak se lékaři již dříve podíleli, čerpající z výzkumu o rasové hygieně, na Norimberských rasových zákonech⁴.

Ohledně pokusů na lidech bylo k dispozici neomezené množství pokusných králíků, nedocházelo tudíž k nedostatku lidského materiálu a pokusy “nestály”. Už v roce 1934, při přijetí zmiňovaných Norimberských rasových zákonů, byli Židé a krátce na to i Romové a černošské obyvatelstvo zbaveno veškerých občanských privilegií ve formě práv, která jim měla poskytovat základní ochranu. Přijetí Norimberských rasových zákonů z těchto lidí přes noc udělalo státní subjekty, nebyli již občany. Z osob se stali pouhým živočišným druhem. Jakožto jedinci bez občanských práv se neměli kde dovolat spravedlnosti a jejich násilná perzekuce z nich udělala jednoduchý cíl projektů chorých myslí. Již na základě své etnické, či religiózní náležitosti byli ultimátně odsouzeni k smrti.⁵ Mezidobí, kdy jim ještě bylo dovoleno dýchat nebylo určeno k jejich prosperitě, ale k rozvoji Říše. Byli kdykoli a jakkoli k dispozici. Dokud nepřišla smrt. Byli pouhou komoditou, nebyli osobami.

Dalšími skupinami, které spadaly pod volně využitelné lidské zdroje a staly se obětmi pokusů na lidech byli političtí vězni, váleční zajatci, homosexuálové a jedinci vyznávající „nevyhovující“ náboženství. Paradoxně, značně privilegovanějšího přístupu si v lágrech užívali běžní zločinci. Ti byli nezřídka cíleně selektováni za účelem zaujmutí pozic kápů, protože jejich morální narušenost a zpravidla i brutalita byly v lágrech velmi vítanými a široce využívaným atributy. Oběti pokusů na lidech se vybíraly s ohledem na podstatu pokusu. V Osvětimi, kde probíhala většina sterilizačních pokusů, byly obětmi primárně Židé, protože ty se Říše snažila vyhladit a nejpřesnější údaje mohla získat přímo

---

¹ Životnost programu euthanasie limitovalo množství jedinců, kteří pod tento program spadali.

² T4 program se soustředil v otázce státem řízené eutanazie na dospělé pacienty a zahrnul vesměs celou německou psychiatrickou komunitu a přibral i část všeobecného lékařství. Operoval z adresy Tiergarten 4, což zavedlo vzniku zkratky T4. T4 byla plně v rukou lékařů a osobně byl za tento projekt zodpovědný Karl Brant, Hitlerův osobní lékař. Srov. LIFTON, Robert Jay. *The Nazi doctors: medical killing and the psychology of genocide*. Fourth edition, paperback. New York: Basic Books, [2017], s.65.

³ Srov. Tamtéž, s. 21-95.

⁴ Bližší informace týkající se Norimberských zákonů jsou k nalezení v kapitole věnující se motivaci lékařů.

⁵ Srov. LIFTON, Robert Jay. *The Nazi doctors: medical killing and the psychology of genocide*. Fourth edition, paperback. New York: Basic Books, [2017], s.65.

od židovských obětí. Opakem je například Dachau či Ravensbrück, kde židovští vězni a vězenkyně nebyli cílenou skupinou pokusů, ač se jim často také nevyhnuli. Pokusy se zaměřovaly na záchranu letců a vojáků na frontě, a za tímto účelem se vybíraly oběti z řad politických vězňů, válečných zajatců a árijských trestanců.

Na mnoha nedorozuměních v debatách ohledně profilu obětí experimentů v nacistických koncentračních táborech se podílí i nespécifické číselné údaje. Detailní pozornost se nevěnuje jejich demografickému rozdělení, náboženské a etnické příslušnosti, nebo dokonce pohlaví. Celkově se čísla uvádí ve stylu, že jich “bylo hodně...” případně u jednotlivých pokusů pak “desítky, stovky, tisíce obětí...”, což bývá zavádějící. V případě individuálních pokusů se uvádí bližší informace ohledně genderu, ale ani zde nebývají údaje numericky podpořené. Pochopitelně tato práce nijak nerozporuje fakt, že i jediná oběť je “one too many”, ale uvedeme v ní faktická čísla. V roce 2016 byla publikována jedna z mála komprehensivních studií na toto téma. Tato studie byla nazvána “The victims of unethical human experiments and coerced research under National Socialism”⁶ a data, jež zveřejnila, a která shrnují profil oběti experimentu, hovoří jasnou řečí.⁷ Celkem se jedná o 27 759 obětí pokusů na lidech. Detailní tabulku týkající se národní příslušnosti, pohlaví, etnicity či náboženství lze najít v příloze.

Pro někoho mohou tato čísla být překvapivě nízká, a to zejména s ohledem na spojování pokusů s holocaustem a Osvětimí, které mají na svědomí nesrovnatelně vyšší počty obětí.

Jak lze ze shromážděných údajů vyčíst, oběťmi pokusů se mohl stát prakticky jakýkoliv vězeň.

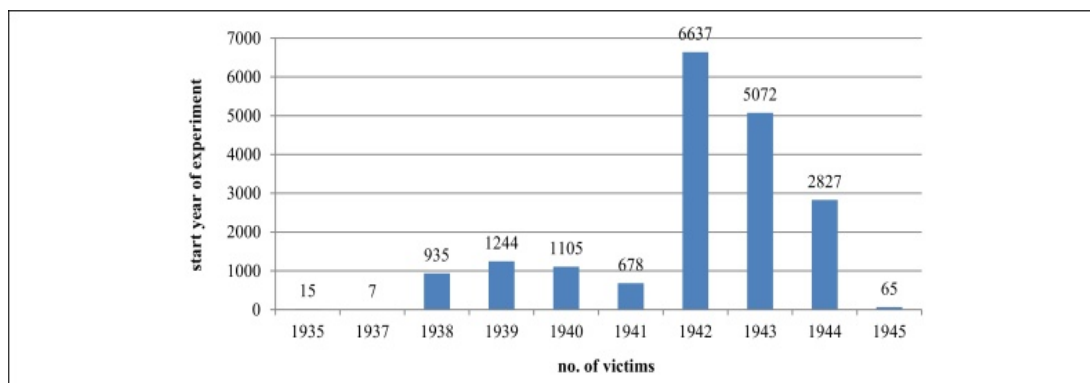
Je nutné si ještě připomenout, že nacistické experimenty na lidech se začaly dít už od zvolení Adolfa Hitlera do funkce kancléře a nebyly doménou pouze druhé světové války. Tato čísla však byla všeobecně nízká a prudce kulminovala právě až v období těsně před a za II. světové války. Uvedené statistiky lze tedy považovat za směrodatné.⁸ Následující graf numericky znázorňuje počet pokusů provedených v jednotlivých letech.

---

⁶ "Oběti neetických lidských experimentů a nuceného výzkumu v rámci národního socialismu"

⁷ Srov. The National Center for Biotechnology Information: *Oběti neetických lidských experimentů a výzkumu v rámci národního socialismu*. Available online [28.1.2021] <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4822534/>

⁸ Srov. The National Center for Biotechnology Information: *Oběti neetických lidských experimentů a výzkumu v rámci národního socialismu*. Available online [28.1.2021] <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4822534/>

Graf 1: Oběti neetických lidských experimentů a nuceného výzkumu v rámci národního socialismu

Zdroj: The National Center for Biotechnology

Z pečlivého studování dokumentace taktéž vyplývá, že někteří vězni byli podrobeni více než jen jednomu experimentu. Jedním z mnoha byl například otec Leon Michalowski, který byl v Dachau podroben jak pokusům s malárií, tak pokusům hypotermickým.⁹

Na podporu výše zmíněných statistik lze uvést i svědectví MUDr. Františka Bláhy, který se ocitl v Dachau v pozici lékaře-vězně. Jeho memoáry vyšly knižně již v roce 1946 a lze je považovat za faktické a autentické dílo, kde s velkou precizností popisuje dění v táboře, včetně prováděných pokusů, počtu a zastoupení obětí. Jeho odhady jsou podpořeny čísly z ostatních dostupných zdrojů.¹⁰

1.2 Technické provedení pokusů ve svědectví přímých účastníků

Způsob, kterým se pokusy prováděly, byl velmi alarmující. Jak bylo zmíněno v předchozí části, samotný výběr k pokusům byl primárně učiněn na základě faktu, že vězeň byl považován za méněcenného jedince, a priori odsouzeného k smrti a který nenesl běžné znaky osoby. Bylo mu odejmuto jméno, práva, a i jeho tvář získala uniformní podobu hladu a utrpení. Při provádění pokusů se nebrala v potaz důstojnost člověka. Strach. Bolest. Pro ilustraci se zde práce obrací ke čtyřem specificky vybraným svědectvím¹¹ očitých svědků. V následujících částech budou zmíněny detaily dalších pokusů, přímo ve spojitosti s praxí určitých lékařů.

⁹ Srov. WEINDLING, Paul: *Victims and Survivors of Nazi Human Experiments*. Published: Bloomsbury Academic, 2014, s. 197.

¹⁰ Srov. BLÁHA, František. *Medicina na scesti*. I. vydání. Praha: Orbis, 1946.

¹¹ V historických pramenech je k dispozici nepřeberné množství svědectví, ale zde se nelze všem adekvátně věnovat, protože by došlo k zahlcení práce.

“...ponořeni do velikých několikahektolitrových kádí se studenou vodou se stále tajícím ledem...z 80 % ale nazí, vždy se zavedeným kabelovým termometrem do konečníku a žaludku... Pokus pokračoval buď až do smrti... u některých případů byl pokus zastaven a zkoušení byli opět oteplováni... Speciálním pokusem bylo oteplování “živočišným teplem”. K tomu účelu byly chovány na stanici prostitutky-vězenkyně, které takového prostydlého vězně vzaly mezi sebe na lůžko a musely se snažit jej co nejvíce zahřát. Přitom byly zkoumány i okolnosti a známky sexuální a návrat schopnosti souložit. Tato část pokusů budila zejména u návštěvníků, pro něž byla veřejně předváděna, největší zájem a pan Reichsführer SS Himler vydržel se po tři hodiny tímto divadlem velmi dobře a živě bavit”.¹²

(MUDr. F. Bláha popisuje pokusy Dr. Sigmunda Rasherera v Dachau)

“Skončil jsem s pitvou těch dalších tří párů dvojčat a pečlivě zapsal všechny anomálie, které jsem zjistil. U všech byla příčina úmrtí stejná: injekce chloroformu do srdce.

Z oněch čtyř párů dvojčat, tři měly oční duhovku rozdílných barev. Toto je fenomén běžný u nedvojčat. Ale v prezentované situaci jsem zaznamenal četnost u šesti z oněch osmi dvojčat. Velmi zajímavá sbírka anomálií. Lékařská věda tomuto říká heterochromie, jednoduše řečeno rozdílná barevnost duhovky. Vyřízl jsem ty oči a uložil je do roztoku formaldehydu, zaznamenávající jejich přesné charakteristiky, aby nedošlo k pomíchání... Zaznamenal jsem své poznatky do pitevního protokolu, ale kolonku “příčina úmrtí” jsem nechal nevyplněnou”.¹³

(Miklos Nyiszli - lékař-vězeň, asistent Dr. Josefa Mengeleho)

“Pokud vše probíhalo dobře, zůstaly pacientky ležet tři až šest dní se silnými bolestmi a horečkou 38 až 39 stupňů... Když se injekce nezadařily, dostaly zánět vaječníků, ležely šest až dvanáct týdnů, přičemž jediným léčebným prostředkem byl sáček se studenou vodou”.¹⁴

(Ima van Essová popisuje pokusy profesora Carla Clauberga v Osvětimi)

“Šlo o dva druhy pokusů. Při prvních byla do zdravých končetin, do uměle vyříznutých ran, infikována tzv. plynová sněť a tetanus, vstříkovány stafylokokové bacily.

Tak byly operovány ty první, které tak zoufale, nelidsky nařikaly, a z kterých pět zemřelo. Pět Polek: jedna na tetanus, dvě na sněť, jedna na vykrvácení a jedna na otravu krve”.¹⁵

(Dagmar Hájková popisuje pokusy v roce 1942 v Ravensbrucku)

---

¹² BLÁHA, František. *Medicína na scestí*. I. vydání. Praha: Orbis, 1946., s. 84-85.

¹³ NYISZLI, Miklós. *Auschwitz: a doctor's eyewitness account*. Greenwich, Conn. Fawcett Crest, c1960, s. 57.

¹⁴ LANG, Hans-Joachim. *Ženy z bloku 10: lékařské pokusy v Osvětimi*. Praha: Ikar, 2014, s. 122.

¹⁵ HÁJKOVÁ, Dagmar. *Ravensbrück*. 2. dopl. vyd. Praha: Naše vojsko, 1963. Dokumenty (Český svaz protifašistických bojovníků), s. 104-105.

Celkově je evidováno 26 různých experimentů na lidech v Německu, Polsku a Francii, které měly za následek bezmála 28 tisíc obětí.¹⁶ Někteří lékaři participovali na více projektech.

Jedním ze silných argumentů proti používání nasbíraných dat v moderním výzkumu je právě argument diskreditace integrity a potažmo validity těchto údajů, obyčejně na základě nekompetentnosti lékaře-vědce, který pokus vedl.

1.3 Shrnutí kapitoly

Konkluzivně lze shrnout oběť pokusů na lidech v nacistických koncentračních táborech jakožto muže, ženu, či dítě, kteří v reflexi vývoje vědních oborů eugeniky a potažmo rasové hygieny a válečných snah pozbyli veškerých lidských práv. Důvodem takového pozbytí byla nejčastěji prostá etnická, či náboženská příslušnost, politické či náboženské vystupování proti říšské ideologii, nebo zajetí v rámci vojenských střetů. Vězeň, který se stal obětí pokusů se nikterak negativně nedotýkal morálního cítění a hodnotových systémů jedinců, kteří experimenty iniciovali a prováděli, protože v očích zákona a ideologického konsenzu byli tito jedinci méněcenní a dle “Volk” utilitaristické teorie¹⁷ bylo povinností “odborníků” Říši těchto lidí zbavit. Tím, že je cestou na smrt navíc ještě zužitkovali, bylo oceňovanou přidanou hodnotou.

S těmito vězni bylo nakládáno extrémně brutálně a nedůstojně, lhalo se jim, případně se jim absolutně nesděloval důvod pokusů. Po zákrocích, nezřídka opakovaných, byli ponecháni bez léčiv a péče, což často vyústilo až ve smrt. Mnoho obětí pokusů si neslo doživotní následky, fyzické i psychické.

---

¹⁶ Srov. CAPLAN, Arthur L. *When medicine went mad: bioethics and the Holocaust*. Totowa, N.J.: Humana Press, c1992, s. 64.

¹⁷ Srov. LIFTON, Robert Jay. *The Nazi doctors: medical killing and the psychology of genocide*. New York: Basic Books, c1986, s. 14.

2 DATA II. – LÉKAŘI

Tato kapitola se rovněž přímo vztahuje k nasbíraným datům, ale dovoluje nám nahlédnout do osobností samotných nacistických lékařů. Souběžně se práce věnuje nejen individuálním charakterům lékařů, ale i motivaci, která k jejich činům vedla a pokusy umožnila. Tuto motivaci práce dělí na interní a externí. Z důvodů obsahového omezení se věnuje pouze třem lékařům, na jejichž příkladu lze jasně demonstrovat motivaci i důvod k pochybnostem o integraci dat, což následně přímo ovlivňuje debatu o jejich použití v moderním výzkumu. Tato selekce je výsledkem výběru z velkého počtu lékařů, kterým zde všem nelze poskytnout adekvátní prostor. Lékaři, kterým byl udělen prostor jsou zvláštní tím, že jejich výzkum je moderní vědou považován za relevantní i přes veškeré pochybnosti o integritě sesbíraných dat, nebo osob lékařů.

2.1 Profil lékařů a integrita dat

Dachau, hypotermické pokusy a Sigmud Rasher

Hypotermické pokusy, pokusy se stlačeným vzduchem a mořskou vodou byly doménou Dr. Sigmunda Rasher. MUDr. Bláha tohoto lékaře popisuje následovně:

...major Luftwaffe Dr. Sigismund Rasher, člověk nebezpečný, úlisný a bezměrně mstivý jako bezohledný, jakého jsem za šest let poznal a potkal. Byl to typ opravdového zločince, jinak velmi kultivovaného a uhlazeného společenského chování, a tím nebezpečnějšího, který se netajil svou bezmeznou nenávistí k vězňům.¹⁸

Toliko přímé svědectví člověka, který byl nucen snášet Rasherovu osobní přítomnost a být nedobrovolným svědkem jeho výzkumné činnosti. Může být namítnuto, že výpověď člověka, který prošel extrémními podmínkami koncentračního tábora nelze považovat za objektivní.¹⁹ Existuje však více zdrojů, které se shodují s observací doktora Bláhy.

V počátku hypotermických experimentů byli do Dachau přizváni dva němečtí armádní lékaři z Univerzity v Kielu, prof. Ernst Holzloehner a Dr. Erich Finke²⁰. Tito lékaři měli

---

¹⁸ BLÁHA, František. *Medicína na scesti*. I. vydání. Praha: Orbis, 1946, s. 83.

¹⁹ Znevažování svědectví na základě zpochybňování emočního stavu vypovídajícího, či poukazování na nedostatečnost jeho odborných znalostí vztahujících se k tématu znamená uchylování se k epistemické nespravedlnosti jako argumentačnímu prostředku.

²⁰ Naprostá většina experimentů v Dachau se konala z armádních popudů a na záchranu vojenského personálu.

celý proces vést a dohlížet na něj. S obavou, aby výsledky byly aplikovatelné na árijské muže se snažili cíleně vybírat experimentální subjekty, kteří nebyli Židé a Romové. Za velmi krátkou dobu oba odmítli v pokusech pokračovat a Dachau opustili ihned po dokončení první série pokusů²¹. Rasher ve svých pokusech pokračoval dál, sám a dle vlastních standardů a regulací, které sloužily pouze jedinému cíli... dosažení jeho vědeckého uznání a finančního ohodnocení.

Arthur Caplan v publikaci *When medicine went mad* popisuje Rasher a jeho přístup k vědeckému výzkumu následovně:

*„Zpočátku pokračoval v používání zařízení, které bylo postaveno pro dřívější pokusy, ale později se rozhodl simulovat přirozenější podmínky u pokusů vystavení chladu. Při tomto Rasherově experimentu byli muži nuceni stát celé noci venku a byli periodicky poléváni ledovou vodou. Jejich vitální markery a teplota byly monitorovány. Utrpení těchto mužů bylo tak obrovské, že pomocné síly podílející se na těchto pokusech často neplnily své rozkazy a vězňům ulehčovaly... čímž zpochybnily spolehlivost dat”.*²²

Sigmund Rasher byl muž, který demonstroval morální narušenost skrze svůj profesní i soukromý život. Obojí tvoří základ pochybností o integritě dat, tedy jejich správného sbírání a vyhodnocování a možné falsifikaci za účelem osobního užitku.

Rasher se dostal přes svou ženu do přízně Himmlera. Ten nad ním držel ochranou ruku, a to až do okamžiku, kdy vyšlo najevo, že spolu se svou ženou kradli nemluvňata, která následně pár vydával za svá a sebe za příklad ideálu Německé rodiny²³. Rasher i jeho žena byli v roce 1944 odsouzeni za únosy a finanční podvody a oba byli posláni do koncentračních táborů. Ani jeden nepřežil.²⁴

---

²¹ Oficiálně pokusy ukončili a odmítli se na dalších podílet, ač výsledky publikovali a veřejně prezentovali.

²² CAPLAN, Arthur L. *When medicine went mad: bioethics and the Holocaust*. Totowa, N.J.: Humana Press, c1992, s. 68.

²³ Nacistická propaganda usilovala o navrácení žen do primárních rolí matek a manželek s co nejvyšším počtem porozených dětí. Fritz Lenz například představil návrh, kdy ženy s méně, než patnácti biologickými dětmi v době menopauzy by byly považovány za patologické. Vláda tento návrh neshledala možným, ale dohodla se na kompromisu a to tzv. Politice čtyř dětí. V prosinci 1939 Hitler ohlásil udělování kříže za zásluhy v mateřství. Bronzový za čtyři děti, stříbrný za šest a zlatý za osm. V tomto roce se také začaly zveřejňovat záznamy veřejných činitelů a profesorů s ohledem na nesezdané, či bezdětné jedince. Lékařský žurnál dokonce zveřejnil jména kolegů. Je tudíž zřejmé, že tlak na naplnění německého ideálu byl obrovský. Srov. CAPLAN, Arthur L. *When medicine went mad: bioethics and the Holocaust*. Totowa, N.J.: Humana Press, c1992, s. 31.

²⁴ Srov. Timeline: *This fraudulent and sadistic Nazi doctor was executed in the same camp where he once worked*. Available online [28.1.2021] <https://timeline.com/sigmund-rasher-nazi-doctor-37ca7120a2c3>

Je nasnadě se ptát, jakou vědeckou výpovědní hodnotu mohou mít výsledky pokusů, které byly uskutečněny pod taktovkou muže, jehož morální zábrany konat zlo byly prakticky plně podřízeny jeho touze po úspěchu a uznání a pružné natolik, aby mohly sloužit jako prostředek k dosažení svého cíle. Pro tento účel Rasher neváhal páchat zločiny, žít v pseudo rodině a páchat pseudo pokusy tak brutálního charakteru, že šokoval i své kolegy.

Horst Shumann a Carl Clauberg

Dalšími signifikantními představiteli z řad nacistických lékařů jsou Horst Schumann a Carl Clauberg. Důvod, proč si práce zvolila k představení tyto dva lékaře je následující. Jde o dva individuální jedince, které svedla dohromady platforma jejich působení. Ač se oba věnovali sterilizaci v Osvětimi, každý z nich volil jinou techniku. Za sebou však svorně zanechali zmrzačená těla a zničené budoucí životy svých pokusných subjektů.²⁵ Pokud tyto vůbec přežily.

Horst Schumann a Carl Clauberg začali v Osvětimi působit prakticky ve stejnou dobu. Horst Schumann byl T4 lékař²⁶ a přišel do Osvětimi jen o pár měsíců dříve než Carl Clauberg. Schumann se věnoval primárně pokusům v bloku 30 v Březince a ke svým pokusům používal rentgenové záření. Firma Siemens nainstalovala (a následně spravovala) v Březince dva rentgenové přístroje s jejich pomocí Schumann mrzačil jak vězně, tak vězenkyně. V rámci své procedury mířil rentgenové záření na oblast vaječníků u žen a varlat u mužů.²⁷ Aby procedura byla dostatečně efektivní, bylo potřeba vězně vystavit vysokému záření po dobu delší, než 2-3 minuty.²⁸ Přidruženě proto docházelo k mnohočetným popáleninám celé oblasti břicha, až po pubickou kost a hýždě. Radiační popáleniny byly tak vážné, že vězni umírali na přidružené infekce stejně tak, jako na přímé následky radiace. U těch, kteří přežili byly zaznamenány i jiné vedlejší účinky radiace, jako například pocit nevolnosti a nepohodlí plynoucího z přetrvávající bolesti. U vězenkyň byla indikována navazující procedura, a to odejmutí vaječníků, aby Schumann mohl zkoumat následky radiace. K chirurgickým zákrokům docházelo

---

²⁵ Svědectví oběti Moniky Donker. Science and the Swastika: The deadly experiment. <https://www.youtube.com/watch?v=5GbqQL2Lj8w&t=7s> Available online [15.8.2020] [časový úsek 23:33m - 27:20m]

²⁶ Shumann byl také aktivní v rámci centra pro eutanazii v Grafenecku

²⁷ Auschwitz: *Horst Schumann*. Available online [28.1.2021] <http://auschwitz.org/en/history/medical-experiments/horst-schumann>

²⁸ Srov. Bakalářská práce Pokusy v koncentračních táborech za 2. světové války Michaela Mikešová

na bloku 10 a prováděl je židovský lékař-vězeň Maximilian Samuel²⁹. V dubnu 1944 Schumann publikoval závěry ze svých pokusů s konkluzí, že chirurgická sterilizace je spolehlivějším řešením, než radiace a vyjádřil vůči tomuto zákroku své preference.³⁰

Carl Clauberg také začal svou praxi v Březince v bloku 30 a byl součástí sterilizačních pokusů s rentgenovým zářením. Mezi ním a Schumannem bujela profesní rivalita a vzájemně se sobě víceméně vyhýbali. I z toho důvodu se Clauberg záhy přesunul do hlavního tábora a osídlil blok 10, kde se věnoval sterilizačním pokusům pomocí vstříkování korozivní látky do vejcovodů. Premisa pokusů byla ta, že látka vyvolá zánět, který bude retrospektivně odpovědný za srůsty a trvalou neplodnost.³¹ Tato premisa nebyla mylná. Clauberg mohl tyto závěry předvídat na základě jeho předešlé výzkumné činnosti. Carl Clauberg se dostal do povědomí Himmlera právě díky své úspěšné práci ve výzkumu v oblasti plodnosti. Clauberg publikoval v roce 1930 v odborných časopisech test na gestagen, který mohl vyloučit neplodnost a v modifikované formě se tento test používá i dnes pod pojmem “Clauberg – McPhailův test”.³² Podařilo se mu od sebe oddělit hormony, estrogen a progesteron, které se postupně vytvářejí během ženského cyklu. Od té doby se používají preparáty Progynon a Proluton k léčbě neplodnosti, i když v upraveném dávkování.³³ Jeho kariéra profesora mu poskytla dostatečnou platformu k logickým vědeckým závěrům, ovšem až do doby jeho působení v Osvětimi mu chyběly lidské pokusné zdroje. Clauberg o svém výzkumu informoval Himmlera v červnu 1943 těmito slovy:

“Tato nechirurgická metoda ženské sterilizace, kterou jsem já vynalezl, je nyní téměř dokonalá... Na Vaše otázky, pane, mohou odpovědět tak, jak jsem předpokládal: pokud bude výzkum, který vedu, vykazovat takové výsledky, jaké vykazuje doted’ (a není důvod se domnívat, že by tomu tak nebylo), pak bych měl v blízké budoucnosti potvrdit, že zkušený lékař s vhodně zařízenou ordinací a deseti pomocnými silami bude za jeden den schopen sterilizovat stovky žen, možná i 1 000.”³⁴

²⁹ Srov. LANG, Hans-Joachim. *Ženy z bloku 10: lékařské pokusy v Osvětimi*. Praha: Ikar, 2014, s. 134-137.

³⁰ Jewish virtual library: *Horst Shumann*. Available online [29.1.2021] <https://www.jewishvirtuallibrary.org/horst-schumann>

³¹ Srov. Auschwitz: *Carl Clauberg*. Available online [30.1.2021] <http://auschwitz.org/en/history/medical-experiments/carl-clauberg>

³² Srov. Springer Link: *Fotherby K. (1988) Clinical Pharmacology of Gestagens*. In: *Runnebaum B., Rabe T., Kiesel L. (eds) Female Contraception*. Springer, Berlin, Heidelberg. Available online [30.1.2021] https://doi.org/10.1007/978-3-642-73790-9_10

³³ Srov. LANG, Hans-Joachim. *Ženy z bloku 10: lékařské pokusy v Osvětimi*. Praha: Ikar, 2014, s. 21.

³⁴ Srov. Jewish virtual library: *Carl Clauberg*. Available online [30.1.2021] <https://www.jewishvirtuallibrary.org/carl-clauberg>

2.2 Motivace lékařů

Bylo by svým způsobem uklidňující, kdyby se dalo jasně poukázat na určité rysy u německých lékařů a říct, že vše byla chyba charakteru individuálních jedinců. Němečtí lékaři se však nijak nelišili od svých kolegů kdekoli jinde na světě. A přesto jsou odpovědní za jeden z nejhorších útoků na lidství. Tito lékaři nikterak nevybočovali z řady, naopak, do řady se snažili zapadnout. Motivaci lékařů lze rozdělit na interní a externí. Bez ohledu na pohnutky, které je k jejich činům vedly, či okolnosti, které jim je umožnily, tak ve výsledku došlo k úplnému pošlapání statusu osoby jejich obětí.

Člověk, ve svém přesném jazykovém vytyčení, je živočišný druh. Ovšem antropologicko-filozofická definice je již podstatně komplexnější. Zvláště v některých chápáních člověka se rozlišuje human being (lidská bytost) a human person (lidská osoba). Esenciálně nejmarkantnější rozdíl tkví v pojetí koncepcí osoby, které staví na přirozenosti a těmi, které primárně staví do popředí lidské vědomí a morální autonomii. Samotná definice se vždy odvíjí od toho, z jakého úhlu pohledu na osobu autor pohlíží. I samotné zacílení filozofického směru se do definice osoby promítne. Pro Coretha je například úplně nezákladnější informace, že člověk je bytost tázající se.³⁵ Pokud mám schopnost se tázat, mám schopnost logické úvahy. Pokud mám schopnost logické úvahy, je mi zřejmé, že je na mě pácháno bezpráví. Zejména, pokud toto bezpráví není pácháno izolovaně a v soukromí, ale zcela veřejně a hromadně. Další upřesnění zní: "prožívající a chápající ve svém světě sebe sama."³⁶ Vnímám sebe sama, svou bolest, prožitky, ponížení, zoufalství, žal. Stejně, jako vnímám radost, respekt, radostné vzrušení a prožívání sebe sama v globálu. Pojem člověk se postupem času vyvinul do pojmu osoba. Přelomovým se stalo křesťanské vyjádření pojmu osoby. Ta se vnímá v rámci personálního dění mezi člověkem a Bohem.³⁷ Na toto navázal Boethius, který definoval osobu jakožto "substantia individualis rationalis naturae" znamenající nejen jednotlivou substanci, ale i neoddělitelnou samostatnost.³⁸ Další definice pramenící od povícero filozofů nabízí Jan Sokol ve svém shrnujícím díle věnujícím se esenci osoby Filozofická antropologie: člověk jako osoba a to například: „Ten subjekt, jemuž lze přičítat jeho jednání." (I. Kant), „Takový subjekt, pro nějž jeho subjektivita jest, neboť v osobě jsem cele pro sebe: je to jedinečnost svobody v čistém bytí pro sebe." (G. W. F. Hegel),

³⁵ Srov. CORETH, Emerich. *Co je člověk?* Nakl. ZVON, c1986.

³⁶ CORETH, Emerich. *Co je člověk?* Nakl. ZVON, c1986, s. 9.

³⁷ Srov. CORETH, Emerich. *Co je člověk?* Nakl. ZVON, c1986, s. 25

³⁸ Srov. CORETH, Emerich. *Co je člověk?* Nakl. ZVON, c1986, s. 153.

„Konkrétní a podstatná jednota bytí aktů rozmanité povahy.“ (Max Scheler)³⁹ Zpočátku se filosofie věnovala vztahu osoby a přirozenosti, ale novější filosofie již říká: „člověk je osobou již od původu a ze své podstaty, a to svou tělesně-duchovní přirozeností, a proto má osobní práva (na život a svobodné rozvíjení), že se osobou teprve nestává vlastním svobodným sebe uskutečňováním.“⁴⁰ Osoba je člověk s právy, tváří a důstojností. Pokud se odseparuje tvář a právo na sebeurčení, zbývá jen živočišný druh. Depersonalizace, selektivní etika a odejmutí občanství hrálo základní roli v možnosti provádění pokusů. Oběti již nebyly osobami. Systém je legálně i legitimně transformoval v komoditu. K depersonalizaci osoby se vyjádřil i již výše zmiňovaný Jan Sokol, který ohledně ohrožení osoby napsal toto:

„ ... (osoba) není nějaká hotová, trvalá věc, ba ani daný rys, nezávislý na okolnostech: osoba vzniká a udržuje se jen tam, kde jsou osobní vztahy. Když jich povážlivě ubývá, jako by slábla i osoba sama: jsem-li všude jen občanský průkaz a rodné číslo, jsem to ještě já? Nebo možná přesněji: co potom znamená "já"?”⁴¹

Externí motivace - Historické konotace

Adolf Hitler se stal kancléřem 30. ledna 1933 a prakticky okamžitě se začaly objevovat návrhy na zákony, jež byly silně diskriminační a posléze i vražedné. Když se NSDAP chopila plně vlády, systematicky prohlubovala přímou spolupráci se složkami SS, které byly státní organizací s úzkou vazbou na parlament. Postupem času pod sebe SS převzala jak policii, tak bezpečnostní složky a stala se vládní organizací s velmi silným vlivem na politické dění a zákonodárství v rámci Třetí říše. Členství a vysoký rank v SS bylo věcí prestiže. Jednou z profesních skupin, která se od počátku snažila zaujmout pevnou pozici v NSDAP a SS byli právě lékaři a medicínsky spřízněné profese. V roce 1937 byla reprezentace lékařů v SS sedmkrát vyšší než u jiných profesí. Čísla z roku 1942 prozrazují, že více jak 38 000 lékařů bylo členy NSDAP, což činilo polovinu všech lékařů v Německu⁴².

Atmosféra v Německu v té době byla velmi napjatá. V německých občanech stále vřela nevole vůči výsledku první světové války, což se výborně hodilo propagaci Hitlerovy rasistické ideologie, která byla vystavěna na nacionalismu, rasové nadřazenosti

³⁹ SOKOL, Jan. *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*. Praha: Portál, 2002, s. 3.

⁴⁰ CORETH, Emerich. *Co je člověk?* Nakl. ZVON, c1986, s. 154.

⁴¹ SOKOL, Jan. *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*. Praha: Portál, 2002, s. 8-9.

⁴² Srov. ANNAS, George J. a Michael A. GRODIN. *The Nazi doctors and the Nuremberg Code: human rights in human experimentation*. New York: Oxford University Press, 1992, s. 19.

a znovuobnovení grandióznosti Německa. Do tohoto klimatu navíc zasáhla ekonomická krize, která byla zneužita právě jako součást protirasové propagandy. Současně docházelo i k rapidnímu vývoji interdisciplinárních vědních oborů, jako je psychologie, kulturní antropologie a zejména eugenika. Přelom 19. století a začátek 20. století navždy zůstane spojen s Darwinovou evoluční teorií a pojmem “rasová hygiena”. Je důležité zmínit, že tento vývoj nebyl nijak exklusivní pro Německo. Bylo tomu spíše naopak. Prakticky celý civilizovaný svět se zabýval myšlenkou genotypu a fenotypu a rasovou hygienou. Světové velmoci se předháněly ve výsledcích v tomto oboru a jedna se snažila přeběhnout druhou v rámci publikování v medicínských žurnálech. Ačkoliv Německo se stále ještě vzpamatovalo z první světové války a procházelo ekonomickou krizí, akademicky tato země v žádném případě nestrádala. Nejvíce se dařilo právě medicíně a jí přidruženým oborům. Studium na německých univerzitách bylo považováno za nejprestižnější možnou formu medicínského vzdělání a německý výzkum za nejpokročilejší na světě.

Na otázku, “proč” Německu procházely diskriminační zákony je velice jednoduchá odpověď. Diskriminační zákony iniciované lékařskou profesí byly v nějaké formě platné napříč všemi velmocemi a Německo je lačně “okoukávalo” zejména od Spojených států amerických.⁴³ Praxe týkající se zákonů popírajících základní lidská práva se stala i velmi oblíbenou a ne zcela bezvýznamnou argumentací obhajoby v rámci Norimberského procesu s lékaři.⁴⁴ Nebylo to Německo, které podněcovalo diskriminační zákony, ale Německo se jimi hbitě inspirovalo, tyto zákony aktivně přejalo a dovedlo do perverzní dokonalosti, která dovolila lékařům stát se masovými vrahy.

Přelomovým v tomto procesu byl tzv. Sterilizační zákon. Již 14. června 1933, tedy ani ne 7 měsíců po nástupu Hitlera k moci, došlo k představení sterilizačního zákona O prevenci šíření potomstva s dědičnými chorobami, který následně vstoupil v platnost 1. ledna 1934.⁴⁵ Tento program byl aktivní od roku 1934 do roku 1939, kdy se od něj víceméně upustilo. Za dobu, kdy byl program efektivně využíván, se udává odhadem 400 000 lidí, kteří prošli nedobrovolnou sterilizací, nezřídka z důvodů, které byly dopadem pofidérní praxe určování stupně možného přenosu nemoci, jako třeba u Huntingtonovy choroby, kde nemoc propuká, až na malé výjimky, kolem čtyřicátého

---

⁴³ Srov. KUHL, Stefan. *The nazi connection*. Oxford university press, c1994, 166 s.

⁴⁴ Soudní proces nazvaný: United States of America v. Karl Brandt et al., Nov. 21, 1946 - Aug. 20, 1947

⁴⁵ LIFTON, Robert Jay. *The Nazi doctors: medical killing and the psychology of genocide*. New York: Basic Books, c1986, s. 22-44.

roku, kdy už ovšem lidé většinou své potomky zplodili. Čili sterilizace byla čistě preventivním, nikoli preemptivním zákrokem.⁴⁶ O sterilizaci mohl žádat dotyčný osobně, příbuzní, nebo lékař. Lékaři byli ti, kteří zákroky prováděli, ale i ti, kteří je navrhovali a dohlíželi na efektivnost jejich provádění.

Zákon o sterilizaci neobstál a ani nemohl obstát mezi jinak demokratickými zákony. I další zákony třetí Říše se podílely na diskriminaci, začínající u nedobrovolné sterilizace a končící brutální genocidou. Sterilizační zákon byl rychle následován Norimberským rasovým zákonem, který byl odhlasován 15. září 1935 a skládal se ze dvou částí. První obsahovala Zákon na ochranu německé krve, který zakazoval pohlavní styk mezi Židy a Němci, a árijské ženy mladší čtyřiceti pěti let měly zakázáno pracovat v židovských rodinách. Druhý zákon byl Říšský zákon o občanství; ten odebral občanství všem německým Židům a prohlásil je za pouhé státní subjekty (state subjects) bez občanských práv. 26. listopadu 1935 se tento zákon rozšířil na černé a romské obyvatelstvo.⁴⁷ Tyto zákony se staly podpůrnými pilíři zákona o sterilizaci a základní deskou pro další zvěrstva. Ač zde lékaři měli víceméně pouze poradní pozici, kdy se podíleli na rasových teoriích, z tohoto zákona nejvíce těžili právě oni. Z jedinců, kteří tímto zákonem přišli o svá občanská práva, se rekrutovaly jejich budoucí oběti. Na premise potírání základních lidských práv si vystavěli profesní kariéry a hnáni mamonem se snažili zpeněžit své objevy a teorie.

Dalšími, plynule navazujícími kroky byly euthanasie, genocida a pokusy na lidech. Opět je třeba si připomenout souvislosti. Jak bylo zmíněno výše, Německo byla akademicky velmi vyspělá země. Již v roce 1900 byla přijata tzv. Pruská směrnice, která korigovala problematiku pokusů na lidech.⁴⁸ V roce 1931 došlo k přijetí další směrnice, pojmenované Říšský oběžník – nařízení ohledně nové léčby a pokusů na lidech.⁴⁹ Obě směrnice vypadaly na svou dobu velmi progresivně. Zejména směrnice přijatá v roce 1931 nastavovala velmi jasné etické hranice, věnovala se informovanému souhlasu, beneficenci, non-maleficenci, autonomii pacienta i terapeutickému a neterapeutickému

---

⁴⁶Srov. PROCTOR, Robert. *Racial hygiene: medicine under the nazis*. Harvard university press, c1988, s. 108.

⁴⁷Srov. Encyklopédia: Nuremberg laws. Available online [2.2.2020] <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nuremberg-laws>

⁴⁸Srov. VOLLMANN, Jochen, a WINAU, Rolf. *The Prussian Regulation of 1900: Early Ethical Standards for Human Experimentation in Germany*. IRB: Ethics & Human Research, vol. 18, no. 4, 1996, pp. 9–11. JSTOR. Available online [28.1.2021] www.jstor.org/stable/3564006

⁴⁹Srov., WARREN, Ed a REICH, T, *Encyclopedia of Bioethics*, 2nd Edition, Appendix s. 2762-2763 Available online [2.2.2020] https://artandersonmd.com/1931_german_hu_guidelines.html

výzkumu. Dle historiků šlo o směrnici propracovanější než Norimberský kodex, jež vzešel z procesu s obžalovanými nacistickými lékaři ze zločinů proti lidskosti a své profesi v srpnu 1947, a který se stal odrazovým můstkem prakticky veškerých poválečných regulací ohledně vztahu mezi pacientem a lékařem, případně lékařským vědeckým pracovníkem a výzkumem. Německo tedy bylo, pro mnohé dnes překvapivě, naprostým pionýrem v oblasti lékařské etiky. Ta byla vyučována na všech 28. lékařských fakultách od roku 1939 a Německo také vydalo úplně první učebnici lékařské etiky.⁵⁰ To, co se však ve jménu lékařské etiky vyučovalo již tak noblesní nebylo. Budoucí lékaři si osvojovali náklonnost k rasismu a Norimberským rasovým zákonům, nevoli vůči židovským kolegům a pacientům, podporu sterilizačního zákona a programu euthanasie (který zjevně nebyl nijak utajován) a utilitaristický přístup ke své profesi. Stát “Volk” byl nadřazen jednotlivci a jednatelce měl sloužit státu. Zájmy jednatelce byly plně podřízeny zájmu Říše.⁵¹ Všechno a všichni měli sloužit vědě a potažmo nacistické ideologii. Německo efektivně zavedlo do praxe pojem „selektivní etika“. Etické směrnice byly platné pouze pro německé občany a pro ty, kteří nebyli klasifikováni jakožto “useless eaters and lives not worth living”. Pro tyto jedince žádná etika nezbyla. Židé, Romové a černé obyvatelstvo přišlo o německé občanství.⁵² Lékaři v procesu nabourávání lidské důstojnosti a práv nezůstali stranou, právě naopak. Šikovali se v předních řadách ve snaze profitovat z možností, jaké historie doposud neznala. Legálně a legitimně zredukovali lidskou bytost na věc, kterou posléze zužitkovali.

Program řízené euthanasie oficiálně započal v roce 1939 (volně navázal na sterilizační zákon) a byl aktivní zhruba do roku 1941, kdy došlo k jeho oficiálnímu ukončení, ovšem realita byla jiná. Od začátku až do konce fungoval celý program v režii lékařů. Natolik, že si tuto pozici sami bránili. Lékaři byli těmi, kteří měli kontrolu nad otáčením kohoutů v plynových komorách. Program pokračoval dále a za obět' mu padlo odhadem 50 000 dětí a 200 000 dospělých. Euthanasie se vykonávala velmi krutě, efektivní a ekonomicky výhodnou, a tedy vyhledávanou a široce využívanou formou bylo odepření

---

⁵⁰ Srov. Research gate: Lectures on Inhumanity: *Teaching Medical Ethics in German Medical Schools Under Nazism*. Available online [30.1.2021]
https://www.researchgate.net/publication/316354383_Lectures_on_Inhumanity_Teaching_Medical_Ethics_in_German_Medical_Schools_Under_Nazism

⁵¹ Srov. Auschwitz: *Medicine and morality under the nazis*. Available online [2.2.2020]
<https://www.mp.pl/auschwitz/conference/past-edition/edition2019/presentations2019/209383,medicine-and-morality-under-the-nazis>

⁵² Srov. LIFTON, Robert Jay. *The Nazi doctors: medical killing and the psychology of genocide: with a new preface by the author*. [2000 ed.]. New York: Basic Books, c2000, s. 22-44.

jídla a tekutin a vyselektovaní jednotlivci posléze umírali na celkové vyhladovění. Paralelní metodou bylo udušení výpary z výfuků speciálně upravených aut. Tato metoda však nebyla úplně ideální, zejména proto, že nafta byla nedostatkovou komoditou a plýtvání nebylo vítáno. Logickým krokem vpřed byla výstavba plynových komor, které se naopak velmi osvědčily. Tyto komory byly v roce 1941⁵³ následně rozmontovány a odvezeny na východ, kde byly opět smontovány a začaly plynule sloužit k vyvražďování vězňů. Tato akce byla vedena pod značkou 13f14 a posléze přešla do řešení židovské otázky.⁵⁴ Současně s projektem euthanasie, která časově korelovala se začátkem druhé světové války a kterou instigovali a následně se projektu i exklusivně ujali lékaři T4, kteří se již dříve často aktivně účastnili na prosazení a implementaci sterilizačního zákona, se také začaly množit pokusy na lidech. Prostředí koncentračních a zejména vyhlazovacích táborů se přímo nabízelo k výzkumům, které, jak bylo všem jasné, by se za jakýchkoliv jiných podmínek nedaly provádět. Tyto pokusy trvaly až do konce války.

V rámci Norimberského procesu s lékaři se k tomuto obžalovaný Dr. Joachim Mrugowsky⁵⁵ vyjádřil takto:

„Nebyli našimi pacienty ve smyslu běžného porozumění medicínsko-etického vztahu mezi lékařem a pacientem. A to je také důvod, proč jsme s nimi mohli jednat tak, jak jsme jednali... principy lékařské etiky se na ně nevztahovaly.“⁵⁶

Výmluvný je také výrok Dr. F. Kleina, který zazněl zprostředkovaně, skrze svědectví bývalé vězenkyně-lékařky Dr. Elly Lingens-Reinerové:⁵⁷

„Klein byl přítomen v čase, kdy se plynovalo ... často. Člověk se díval na krematorium. Viděl ten černý kouř a oheň – dokonce plameny šlehaly z těch obrovských komínů. A já tak stála a dívala

---

⁵³ Konec oficiálně řízené eutanazie.

⁵⁴ Srov. LIFTON, Robert Jay. *The Nazi doctors: medical killing and the psychology of genocide: with a new preface by the author.* [2000 ed.]. New York: Basic Books, c2000, s.135–144.

⁵⁵ Tribunálem odsouzen k trestu smrti a následně popraven.

⁵⁶ Srov. Nuremberg trial (transkript). Available online [31.1.2021]

<http://nuremberg.law.harvard.edu/transcripts/1-transcript-for-nmt-1-medical-case?seq=5092>

s. 5028 or BIALAS, Wolfgang and LOTHAR, Fritze. *Nazi ideology and ethics.* Cambridge Scholars Publishing, c2014, s. 229.

⁵⁷ LIFTON, Robert Jay. *The Nazi doctors: medical killing and the psychology of genocide.* New York: Basic Books, c2000, s. 232.

se na to s Kleinem po mém boku. A v tu chvíli jsem řekla: "Pane doktore Kleine, přemýšlím nad tím, jak můžete tuto práci dělat. Nepřipomínáte si někdy svou Hippokratovu přísahu"? A on odpověděl: „Moje Hippokratova přísaha mi velí, abych vyřízl zanícený appendix z lidského těla. Židé jsou zaníceným appendixem lidstva. A proto je vyřezávám.”

Interní motivace

O vnitřní motivaci nacistických lékařů nejlépe výmluvně vypovídá transkript písemné konverzace mezi Himmlerem a generálem Milchem, kde se Himmler osobně angažuje ve věci přesunu Dr. Sigmunda Rasherera z Luftwaffe přímo do složek SS, kde by za něj i jeho pokusy Himmler osobně zodpovídal. Tato konverzace byla zveřejněna ve zprávě, kterou vypracoval Leo Alexander na popud amerických armádních složek v rámci přípravy na Norimberský proces s lékaři. Zajímavé na této konverzaci je také to, že zcela evidentně samotné Luftwaffe, pod kterým byl do Dachau poslán i profesor Holzlohner, aby odborně dohlížel na první hypotermický experiment, nesouznělo s Rasherovými taktikami. Stejně tak je silně vypovídající poznámka o námitkách ohledně "Křesťanských lékařských kruhů". V neposlední řadě je zde už jasně patrná touha po uznání a finančních odměnách vázaných (nejen) na hypotermický výzkum v Dachau⁵⁸. V tomto transkriptu lze najít prvky externí i interní motivace v rozmezí několika málo vět.

...Tak, či onak tyto problémy jsou pořád přítomny. V těchto "Křesťanských lékařských kruzích" se zastává názor, že mladý německý pilot by měl riskovat svůj život, ale život kriminálního – který není povolán do armády – je příliš posvátný a člověk by se měl cítit vinen... Není důvod, abychom se nad těmito překážkami rozčilovali. Bude trvat dalších 10 let, než se lidé zbaví takového přízemního myšlení. Ale výzkum musí pokračovat, protože naši mladí a úžasní vojáci a piloti nesmí trpět... Myslím si, že toto řešení – specificky přeřadit Dr. Rasherera pod SS, aby mohl pokračovat ve svých pokusech na mou zodpovědnost a na mé příkazy – je tím nejlepším řešením... S pokusy by se v žádném případě nemělo přestat, tolik dlužíme svým mužům. Pokud by Dr. Rasher zůstal v Luftwaffe, přineslo by to mnoho problémů a rozhořčení a musel bych zabřednout do nepříjemných detailů, jako je například ten arogantní (předpoklad je, že píše o profesoru Holzlohnerovi), který si dovolil o mé osobě diskutovat s SS Standartenführerem Sieversem přímo při návštěvě Dachau... znovu navrhuji, abyste přeřadil Dr. Rasherera do SS, jak to jen bude možné.⁵⁹

---

⁵⁸ Srov. ALEXANDER, Leo. *The Treatment of Shock from Prolonged Exposure to Cold, Especially in Water*. 1945.

⁵⁹ ALEXANDER, Leo. *The Treatment of Shock from Prolonged Exposure to Cold, Especially in Water*. 1945. s. 27-28.

Obvyklou reakcí laické veřejnosti je snaha o hledání polehčujících okolností k jednání německých lékařů. Lidé logicky usuzují, že do situace, kdy lékaři otevřeně vraždili, museli tito být nutně vmanipulováni a vedeni strachem o sebe nebo své bližní. Pravý opak je však pravdou. Lékaři a sestry byla nejpočetněji zastoupená profese v NSDAP a SS a všichni tak činili dobrovolně. Žádný postih, osobní ani profesní, se nekonal. Jak lze doložit z výpovědí svědků, kteří se proti tamější praxi ohradili.⁶⁰

Co tedy bylo oním vnitřním hnacím motorem ve státě, který nabízel legitimní využití lidských zdrojů k pokusům příliš krutým i pro zvířata? Profesní postup a finanční ohodnocení. Vlastní ego, které nemělo oponenta ve svědomí. Zejména ego lze vysledovat velmi jasně i ve svědectví doktora Hermanna Stieveho, který vykonal pokusy na více než 170 zavražděných vězenkyních. Jeho data ohledně menstruačního cyklu žen jsou do dnešního dne považována za revoluční, relevantní, ceněná a široce citovaná. Ačkoliv v průběhu let došlo k nemnoha pokusům o vznesení etické otázky nad jeho výzkumem, ve výsledku zůstává jeho odkaz prakticky neposkvřněn. Sám se na otázku, zda mu jeho výzkum přišel v pořádku vyjádřil následovně:

„V žádném případě se nestydím za skutečnost, že jsem měl příležitost odtajnit nová data díky tělům popravených. Fakta, o kterých se dříve nevědělo a teď o nich ví celý svět.“⁶¹

2.3 Shrnutí podkapitoly

V konkluzi se tato část práce se snaží na příkladech jasně demonstrovat charakter doby. Lékaři a jimi založené instituce své pokusy na lidech páchali extrémně brutálním způsobem, bez ohledu na lidský život, práva, etický kodex či lidskou důstojnost. Samotný charakter pokusů se řídil od potřeb státu a Luftwaffe⁶², až po osobní zájmy a kariérní růst daného lékaře. Politická situace té doby reflektovala mnoho přidružených

---

⁶⁰ Případ například psychiatra profesora Gottfrieda Ewalda. "...On principle I would not lend my hand to exterminate in this way patients entrusted to me".

LIFTON, Robert Jay. *The Nazi doctors: medical killing and the psychology of genocide: with a new preface by the author.* [2000 ed.]. New York: Basic Books, c2000, s. 83

⁶¹ Srov. The university of Acron: MITCHELL, Kathleen M. *Honoring the Victims: How the Change in Ethics Ruined Science in the Third Reich and What to Do With the Remaining Medical Data.* Available online [20.2.2021]

https://ideaexchange.uakron.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1097&context=honors_research_projects

⁶² Například pokusy na ženách v Ravensbrucku byla přímá reakce na zranění, kterým podlehl Reinhard Heydrich při atentátu v Praze. „Oberheuserová vyprávěla, že jde o velké vědecké pokusy, které mají vyřešit řadu důležitých otázek v léčení střelných ran a ostatních zranění na frontách, hlavně sněživých a problémy s transplantací kostí"...”Snad za dva, tři, možná i více dní první asi 17letá dívka zemřela. Měla obrovskou, oteklou, nestvůrnou nohu, modrou s černými ranami, strašlivě páchnoucími. - Polky z revíru potom říkaly, že tu nohu Gebhardt uřízl a odvezl s sebou.” HÁJKOVÁ, Dagmar. *Ravensbrück.* 2. dopl. vyd. Praha: Naše vojsko, 1963. Dokumenty (Český svaz protifašistických bojovníků), s. 104.

vlivů. Za stěžejní pro vývoj situace v Německu byl celosvětový zájem o a následná propaganda nových vědních oborů eugeniky a rasové hygieny. Od tohoto se plně odvíjela externí i interní motivace lékařů, kteří mohli vidět příslib raketového kariérního postupu, rekognici a finanční ohodnocení. Pojem selektivní etika jim zaručil (byť zvrácenou) legalitu a do velké míry i legitimitu. Osoba byla zredukována pouze na člověka, tedy příslušnost v rámci živočišné říše a zpracována pro zájmy Třetí Říše stejně tak, jako ostatní komodity v rámci válečného konfliktu. Tento přístup redukce osoby na komoditu je nutno považovat za extrémně nebezpečný a ubližující, protože pojem osoby se váže na to, co je vlastně člověk, jeho esenci.

3 EPISTEMICKÝ DIALOG

...Personalismus, jak mu rozumím a jak jej zastávám, je opravdu něco jiného než laciný relativismus, i když akceptuje to, co je na relativismu cenné. Uznává omezenost vlastní perspektivy, vnímá omezenost perspektivy svého partnera, avšak natolik uznává tajemnou nevyčerpateľnou hloubku pravdy, že se nestaví do pozice toho, kdo celou pravdu zná a vlastní....⁶³

Existuje více jak 45 vědeckých článků, které byly napsány po roce 1945 a které používají nacistická data, zvláště ta, která se týkají hypotermie. Například kanadští vědci používají nacistickou křivku ochlazení za účelem testování oděvu na přežití a k determinaci časové křivky přežití těch, kteří se ztratili na moři.⁶⁴

Stejně, jako Izrael se dnes domáhá omluvy od německých univerzit za používání tělesných částí a tkání obětí (k výuce) v posledních čtyřech desetiletích a žádá o navrácení, aby mohly být pohřbeny, stejně tak by měla být navždy pohřbena nacistická data.⁶⁵

Otázka týkající se dat může být ve své podstatě trochu zavádějící. Pokud se zaměříme na to, co se během pokusů na lidech dělo a co z nich vzešlo, samotná data jsou pak více symbolem vážného porušení principů lékařské etiky než příkladem solitárního bezpráví. Tento symbol nás upozorňuje na to, že pokusy samotné byly extrémně nehumánní, ale zejména na skutečnost, že ani tak noblesní povolání, jako je lékařství, není imunní k odklonu od morálky.

Není absolutně žádných pochyb, že tato data byla získána nelegitimně⁶⁶ a celý proces byl doprovázen dlouhou řadou bolestných, smrtelných a nedůstojných prvků. Ovšem nebyla to jediná zvěrstva, která z pokusů vzešla, jen se o těch dalších příliš nemluví a do spojitosti s daty se automaticky nedávají. Pravidelně docházelo k rozpitvávání lidských bytostí pouze za účelem získání některých z jejich orgánů. Oblíbenými byly mozky, oči a kostry a další anatomické specimeny. Ty byly odesílány do výzkumných ústavů.⁶⁷ Z těchto ústavů byly po válce některé specimeny distribuovány na lékařské fakulty, kde sloužily až do počátku devadesátých let jako výukové pomůcky.⁶⁸ Jiné byly

---

⁶³ HALÍK, Tomáš. *Život v dialogu*. NLN, s.r.o., c2014, s. 35

⁶⁴ POST, Stephen G., *The echo of Nuremberg: Nazi data and ethics*. Publ. Journal of medical ethics, 1991, vol. 17, s. 42.

⁶⁵ Tamtéž, POST, Stephen G., *The echo of Nuremberg: Nazi data and ethics*. Publ. Journal of medical ethics, 1991, vol. 17, s. 43.

⁶⁶ Ač v souladu se zákonodárstvím dané země a doby.

⁶⁷ Srov. LANG, Hans-Joachim. *Ženy z bloku 10: lékařské pokusy v Osvětimi*. Praha: Ikar, 2014, s. 180-190.

⁶⁸ Srov. CAPLAN, Arthur L. *When medicine went mad: bioethics and the Holocaust*. Totowa, N.J.: Humana Press, c1992, s. 91.

uchovány v archivech a depozitech. ... „Hirtův asistent Henry Henrypierre si tajně poznamenal čísla vytetovaná na pažích mrtvol, aniž věděl, co znamenají. Vytvořil tak podklad k tomu, aby mohli být tito anonymní mrtví identifikováni, třebaže po šedesáti letech.”⁶⁹

3.1 „My jsme těmi daty a morálními experty”: svědectví obětí a epistemická nespravedlnost

Proti sobě stojí dvě pomyslné skupiny lidí. Ani jedni nejsou zlí, zákeřní a nesnaží se cíleně poškodit opozici. Ke konsenzu se jim však nedaří dojít. Důvodem *proč* je zejména fakt, že každá strana vnímá data, o která jim jde, jako něco úplně jiného. Jedna skupina jako perpetuálně opakující se útok na jejich důstojnost a morální pandemii a druhá jako skvělou možnost posunout vědecký výzkum dopředu a prospět lidstvu.

Ze svědectví obětí lze ilustrovat jejich pocity takto:

Vím, že bude vždy bolet vědět, že jsme byli zredukováni na tu nejnižší formu existence...ale daleko víc bolí, že američtí lékaři a vědci chtějí dále používat nashromážděná data i přesto jak neetickým způsobem byla získána. Bez ohledu na bolest a utrpení obětí. Obhájci tvrdí, že využíváním těchto dat chtějí zachraňovat životy. Přijde mi urážlivé, že tito obhájci jsou tak velkorysí s nakládáním s utrpením jiných lidí.⁷⁰

V Osvětimi s námi zacházeli jako s komoditami. Vlasy byly použity na matrace, tuk na mýdlo, kůže na stínidla na lampy, zlato ze zubů obětí bylo zasláno do Říše a mnoho z nás bylo použito jako pokusní králíci. Dnes někteří lékaři chtějí použít to poslední, co z obětí zbylo. Jsou jako supi čekající na těla až vychladnou, aby mohli pohltit každou možnou část lidského bytí. Použití těchto dat je obscénní a nechutné. Je možné vždy racionalizovat, že tím zachrání lidské životy, ale otázka, kterou by se měli klást je “ale za jakou cenu?”⁷¹

Oběti argumentují relativně konzistentně. Bylo by však nesprávné tvrdit, že všechny oběti pokusů na lidech mají k datům stejný přístup. Existují prokazatelně i jedinci, kteří na tuto etapu svého života nechtějí vzpomínat a vracet se k ní. Existují i ti, kteří pokusy prošli a jsou ochotni na data nahlížet stylem, který je vlastní vědecké společnosti, tedy z pohledu etiky užitku. Toto je však pouze zlomkové množství obětí. Naprostá většina přeživších pokusných subjektů nesouhlasí se standardním systémem nakládání s daty,

---

⁶⁹ LANG, Hans-Joachim. *Ženy z bloku 10: lékařské pokusy v Osvětimi*. Praha: Ikar, 2014, s. 190.

⁷⁰ CAPLAN, Arthur L. *When medicine went mad: bioethics and the Holocaust*. Totowa, N.J.: Humana Press, c1992, s. 4.

⁷¹ Tamtéž, s. 7.

kterým je víceméně neregulovaný přístup k datům s možností využít citace a odkazovat na autory.

Susan (Sara) Vigorito, jedna z obětí pokusů, se v roce 1989 účastnila konference v Minnesotě a po dvou dnech pronesla velmi specifickou větu:

*„Data, data, data. To je snad nejsterilnější slovo ze všech. Přičemž vy se díváte na ta data, žijící data doktora Mengeleho. Já jsem těmi daty. Toto je má zkušenost.“*⁷²

Otázka tedy zní: „Co je oním kontroverzním a zraňujícím prvkem v diskusi o datech?“ Je totiž jasné, že pouhá slova natištěná na papír v rámci výzkumu nemohou mít schopnost zranit. V tom případě jde o klinicky sterilní informaci. Takže je potřeba se pít po tom, v čem tkví *symbolika* těchto dat.

Přeživší oběti jsou bezesporu těmi daty. Stejně tak i oběti, které pokusy nepřežily nikdy nepřestaly daty být. Bez pokusných vězňů by nebylo dat. Pokud nemám na kom pokus vykonat, žádná data nikdy nesesbírám, pokud na tomto sběru dat můj výzkum závisí. Je naprosto bezesporu, že oběti od dat nelze separovat. Otázkou, kterou je třeba si klást tedy není, zda veřejnost obětem oficiálně přizná status morálních expertů na základě faktu, že oni jediní jsou těmi daty, ale zda jsou oni opravdu ti jediní, kteří by měli ze své pozice expertů o osudu těchto dat rozhodovat.

Ačkoli v přechozím paragrafu padla zmínka o tom, že by nikdo neměl z logiky věci pochybovat o tom, že absolutními experty v tomto ohledu jsou bývalé pokusné osoby, tak se tomu však nezřídka děje. Tato skutečnost je pro mnohé šokující. Pokud já jsem ta osoba, která na vlastní kůži něco zažila a v tomto případě protrpěla, budu to logicky i já, kdo dokáže okolnosti, tento prožitek i jeho dopad nejlépe posoudit. Pokud jsem byla obětí násilného trestného činu, moje výpověď bude směrodatná, mé svědectví nebude považováno za nicotné a má psychická i fyzická újma najde podporu v zákoně i společnosti. Bavíme-li se o civilizovaném světě s nezkorumpovaným demokratickým zákonodárstvím. A paradoxně, v tom samém světě jsou oběti stavěny do pozic “emočních kriplů”, kteří nedokážou své prožitky racionálně vykomunikovat se světem a nemělo by jim být dovoleno pokračovat v debatě o osudu nacistických dat z pokusů na lidech.⁷³

---

⁷² QUINN, Carol Viola Anne. *Dignity, justice, and the Nazi data debate: on violating the violated anew*. Lanham: Lexington Books, c2018, s.2.

⁷³ Srov QUINN, Carol Viola Anne. *Dignity, justice, and the Nazi data debate: on violating the violated anew*. Lanham: Lexington Books, c2018, s. 2.

Zde vzniká fenomén *epistemické nespravedlnosti*. Tento termín byl představen Mirandou Fricker v roce 2007 a vysvětluje mimo jiné i to, nakolik je na lidech páchána nespravedlnost v rámci zpochybňování jejich názorů a prožitků v případě, že se jedinec nedokáže vyjádřit stejně precizně a artikulovaně jako protistrana, nebo je na mluvčího a priori nahlíženo skrze zažité stereotypy. Fricker tyto principy v rámci epistemické nespravedlnosti pojmenovává nespravedlností testimoniální (artikulace) a hermeneutickou (stereotypy). Příklad hermeneutické nespravedlnosti lze představit na příkladu nazývání diskriminovaných obětí emočními kriply, protože „logika“ velí, že emočně zraněný a zainteresoovaný jedinec není schopen objektivního zhodnocení situace a z toho plynoucího racionálního úsudku.⁷⁴

Naopak testimoniální dilema se odvíjí od faktu, že se zástupci z řad obětí nedokážou zapojit adekvátně do debaty vedené na akademické půdě. Oběti si však nadále, v dnešní době již často v zastoupení dalších generací, zatvrzele trvají na tom, že „samotná zkušenost je nejlepším vzděláním“⁷⁵ přičemž odborná veřejnost kontinuálně protiargumentuje, že pokud oběti nemají dostatečné akademické vzdělání a slovník, kterým by se na akademické půdě, kde debaty většinou probíhají, adekvátně vyjádřily, nelze jejich svědectví přiznat stejnou váhu, jako v případě podstatně artikulovanějších, tedy v oboru vzdělaných jedinců.

K vyřešení situace oběti navrhuji tyto kroky:⁷⁶

- a) Uznání faktu, že oni samotní jsou těmi daty;
- b) Absolutní kontrolu nad daty, která by byla součástí znovunastolení jejich důstojnosti, namísto jejího kontinuálního potírání;
- c) Veřejnost, odborná i laická, by si měla klást za cíl umožnit obětem plnohodnotný život, který se nezřídka odvíjí právě od uznání jejich utrpení v plném rozsahu a tím navrácení obětem, i kdyby jen částečnou, kontrolu nad jejich životy;
- d) Oběti vědí nejlépe, jak s daty naložit, protože jejich zkušenost z nich dělá morální experty.

---

⁷⁴ FRICKER, Miranda. *Epistemic injustice: power and the ethics of knowing*. New York: Oxford University Press, 2007.

⁷⁵ QUINN, Carol Viola Anne. *Dignity, justice, and the Nazi data debate: on violating the violated anew*. Lanham: Lexington Books, c2018, s.3.

⁷⁶ Srov. Tamtéž, s. 4.

Pokud se na požadavky obětí podíváme zcela nestranně, je zde zjevná touha po rehabilitaci jejich zmasakrované důstojnosti. Krok, který by byl schopen nastartovat proces vnitřního přijetí. Již dříve byla zmíněna otázka zredukování osoby na pouhou komoditu, která byla systematicky zpracovávána v rámci industriální válečné mašinerie pro dobro Říše. Oběti prakticky žádají pouze znovuznání jejich důstojnosti, přiznání statusu osoby a právo na neupadnutí v zapomnění,⁷⁷ k čemuž mají napomoci i výše uvedené kroky.

Etické dilema obklopující nacistická data se vždy vrací k základní myšlence lidské důstojnosti, kterou je potřeba blíže představit. Důstojnost je jedním z těch termínů, který je všeobecně známý, ale málokdo dokáže koherentně definovat, co důstojnost vlastně má znamenat. Jedním z důvodů je samotný fakt, že lidská důstojnost, ač je dána všem osobám, je prožívána zcela individuálně. Tedy to, co jeden ještě může považovat za naprosto důstojné jednání již druhý člověk může považovat za újmu. Velmi zřetelné je to například v novodobých debatách o euthanasii. Slovo důstojnost je zde užíváno velmi hojně, a to prakticky oběma diskutujícími tábory. Oba hájí důstojnost člověka, a přesto každý tábor chce podnikat diametrálně odlišné kroky, navíc v přímém kontrastu k tomu druhému. Oba tábory však upřímně hájí důstojnost osoby/člověka tak, jak ji sami vnímají. Je tedy naprosto stěžejní se ptát, jak důstojnost vnímají právě ony oběti pokusů na lidech.

Již v úvodu byla zmíněna distinkce, kterou práce udržuje mezi pokusy na lidech a pojmem holocaust. Zde je opět nutné oba historické děje od sebe odlišit a zabývat se jak samotným pojmem důstojnost (vztahujícím se k nežidovským obětem), tak pojmem KAVOD כבוד, což je pojem hebrejský. Je nutné se věnovat oběma významům, vzhledem k tomu, že zdánlivě oba znamenají totéž, ale v detailu totožné nejsou.

Slovník Merriam-Webster důstojnost definuje jako kvalitu nebo stav bytí, který je hodný, ctěný nebo vážený.⁷⁸ Kompendium sociální nauky církve věnuje lidské důstojnosti hned několik odstavců, kde se důstojnost člověka neoddělitelně váže na osobu. Z vyjádření, které definují kroky přímo potírající lidskou důstojnost citujme například: "Lidská osoba

---

⁷⁷ Svědectví Reginy Spiegel v Dokumentu: *The controversial photo album showing the smiling assassins of Auschwitz* <https://www.youtube.com/watch?v=JmTgup9Ksto> Available online [16.2.2021] [online 6.2.2021 – 09:09m]

⁷⁸ Merriam Webster Dictionary. Available online [6.2.2021] [merriam-webster.com/dictionary/dignity](https://www.merriam-webster.com/dictionary/dignity)

nesmí být v žádném případě pojmána jako pouhý prostředek za účelem dosažení cílů...⁷⁹ a ...”Osoba nesmí být používána jako prostředek v projektech ekonomického, sociálního a politického charakteru, z příkazu jakékoli autority, třeba ve jménu domnělého pokroku občanské společnosti jako celku nebo pokroku ostatních osob, ani pro současnost, ani pro budoucnost.”⁸⁰

Moderní filozoficko-antropologické pojetí důstojnosti člověka, jakožto osoby najdeme u více autorů. V první řadě je třeba vzpomenout Immanuela Kanta, který ve svých *Základech metafyziky mravů*, věnujíc se druhé formulaci kategorického imperativu, napsal: “Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.”⁸¹ Tímto nám Kant dává jasně najevo, že důstojnost je hodnota, která zabraňuje komercializaci a zneužití člověka jako osoby. Další autor, který se tématu věnuje je například Marta Hošťálková v práci *Lidská důstojnost a hodnota a kvalita lidského života*, kde důstojnost člověka popisuje jako „inherentní „ontologická“ (v něčem obsažená) důstojnost“: důstojnost člověka je dána všem lidem stejně a nemůže být ztracena nebo přivlastněna, je nedotknutelná. S inherentní lidskou důstojností je spojen respekt morálního ohledu... (a) ... „kontingentní „sociální“ (stálá, pevná) důstojnost“: identifikována s pevnými a nestejně rozdělenými vlastnostmi, připisována jen některým lidem. Kontingentní důstojnosti odpovídá respekt veliké úcty.⁸² V podrobnějším rozdělení dále upřesňuje: “Kontingentní a inherentní důstojnosti přiřazujeme dvě rozdílné formy respektu: Kontingentní důstojnost – respekt spojený s velkou úctou k dotčenému člověku a jeho vlastnostem. Inherentní důstojnost – respekt mravního ohledu na všechny lidi a spočívá v tom, uzнат jako oprávněné určité morální povinnosti vůči všem lidem.”⁸³ Kontingentní a inherentní důstojnosti se věnuje i Tomáš Halík ve svém díle *Vzýván a nevzýván: evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství*.⁸⁴ Na základě nabídnutých definic lze upřesnit, že oběti se potýkají s nedostatkem kontingentní důstojnosti. Inherentní důstojnost, která jim již není upírána není plně uspokojivá, když epistemická

---

⁷⁹ *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 94.

⁸⁰ Tamtéž, s. 95.

⁸¹ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1990, s. 75.

⁸² HOŠŤÁLOVÁ, Marta. *Lidská důstojnost a hodnota a kvalita lidského života*. Available online [6.2.2021] <https://kaplan-nemocnice.cz/wp-content/uploads/2014/09/Z%C3%A1klady-l%C3%A9ka%C5%99sk%C3%A9-etiky-vybran%C3%A9-kapitoly-Lidsk%C3%A1-d%C5%AFstojnost.pdf> s. 3.

⁸³ Tamtéž, s.5.

⁸⁴ Srov. HALÍK, Tomáš. *Vzýván i nevzýván: evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství*. Praha: *Lidové noviny*, 2004, s. 119-124.

nespravedlnost, hraničící s epistemickou arogancí přímo útočí na jejich kontingentní prožívání důstojnosti.

Kavod, neboli hebrejsky כבוד je často považován za ekvivalent důstojnosti. Tento předpoklad je však mylný. Nejsilnějším svědectvím je výpověď Carol V. A. Quinnové, která ve své knize věnované debatě ohledně používání dat napsala: "Mluvila jsem o svém alternativním konceptu důstojnosti (na univerzitě v Haifě), který, dle mého názoru, rezonoval s výpověďmi obětí pokusů. Po skončení mé přednášky si jeden z přeživších obětí pokusů stoupl, mával pěstí namířenou ke stropu a procítěně vykřikl: "Žádná důstojnost, kavod!"⁸⁵

Definice slova kavod je povícero. Starozákonní význam se rovná velebení Pána, nebo Boží přítomnost a úzce se váže na další hebrejské starozákonní slovo shekhinah שכינה⁸⁶. V moderní izraelské společnosti je toto slovo vnímáno jako čest a sláva. Nejobsáhlejší vysvětlení na toto téma mi osobně poskytl novinář a spisovatel Larry Butchins⁸⁷, který od počátku 90. let žije v Izraeli, kam přesídlil se svou rodinou z Jihoafrické republiky v potřebě následovat svou víru a kořeny. Jeho definice je následovná:

„Kavod ve smyslu důstojnosti je něco, co člověk třímá uvnitř sama sebe... a když je toto odejmuto skrze násilí, pronásledování, mučení a ponižování... je to ohavná věc. Takže ano, osobně věřím, že kavod může být zcizen... ale může být i získán zpět skrze vlastní činy, sílu a statečnost. Kavod není nic, co by mohlo být uděleno třetí osobou, ale mělo by být okolím uznáno.“

Slova Larry Buthince nám artikulují možná nejvýstižnější argumentaci, proč se data získaná z pokusů na lidech v nacistickém Německu často spojují s holocaustem. Naprostá většina, pokud ne všechny oběti, které se proti používání dat veřejně ozývají, jsou židovského vyznání. Pro znovuzískání jejich násilím zcizeného kavod je zapotřebí, aby usilovali o to, co považují za správné, čestné a statečné (pro ně samé, ale i spoluvězně, kteří pokusy nepřežili) a aby jejich úsilí bylo uznáno produktivním, smysluplným.

Má-li se docílit toho, aby v interakci mezi stranami došlo k odklonu od epistemické, ať již hermeneutické, či testimoniální nespravedlnosti, tak je obětem potřeba naslouchat,

---

⁸⁵ QUINN, Carol Viola Anne. *Dignity, justice, and the Nazi data debate: on violating the violated anew*. Lanham: Lexington Books, c2018, s. 18.

⁸⁶ Theofil: *Šechina v židovské literatuře; Kristus a Šechina*. Available online [22.2.2021] <http://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=1416>

⁸⁷ Larry Butchins je novinář a autor novely z prostředí apartheidu v JAR "Train in the distance", který pravidelně přispívá do Jerusalem Report magazine a školí v oblasti marketingu a komunikace.

a to bez ohledu na způsob jejich vyjadřování a emoce při těchto příležitostech projevovaných. Oběti se snaží svým aktem svědectví znovu nabýt své ztracené kavy, či důstojnosti.

3.2 “Morálně vadná logika?” – přínos vědě a morální ambivalence

V této kapitole se seznámíme s argumentací pro používání sesbíraných dat. Za tímto účelem Benno Muller-Hill píše: „Věda popisuje svět tak jak je. Správná věda nediktuje, jak má svět vypadat. Jiná odvětví, odlišná od vědy – náboženství, etika, svědomí, nebo ideologie – jsou průvodci mužů a žen ohledně chování se ve společnosti.“⁸⁸ Mnoho vědců se však proti tomuto generalizování ohradí. Benno Muller-Hill však ve své eseji v Caplanově knize dále poukazuje na to, že věda už nejednou zoufale zklamala a již by na ní nikdy nemělo být bezmezně spoléháno, když tvrdí, že dokáže být zdrojem etických hodnot.⁸⁹ ... „Věda má být služebním, ne pánem lidstva.“⁹⁰ Zde je tedy zřejmé, že navzdory populárnímu přesvědčení stále velké části vědecké obce o tom, že věda je indiferentní, byla její reputace již nenávratně pošramocena a je třeba to nepouštět ze zřetele. Sám Caplan toto ještě specifikuje slovy: „Inherentní zlo, ke kterému docházelo během nacistických pokusů na lidech nebylo jednoduše ve faktu, že tito lidé trpěli a zemřeli, ale ve skutečnosti, že byli zneužití pro vědu a lékařství v okamžiku umírání.“⁹¹

Jak tedy věda sama sebe dokáže přesvědčit o morální oprávněnosti dalšího používání dat, která jsou sesbírána v rozporu se vším, co káže lékařská etika? Nacističtí lékaři měli stereotypní obhajobu stávající z pěti bodů:⁹²

- 1) Vězni se na pokusy hlásili dobrovolně, což bylo prokázáno jako lživé tvrzení na základě mnoha přímých svědectví;
- 2) Oběti by zemřeli tak jako tak čili eticky nevzniká rozpor, přičemž ani tento argument není validní, protože status osoby nezaniká uvězněním a nelze s vězni nakládat jako s komoditou;
- 3) Utrpením a smrtí ve jménu vědy bylo obětem dovoleno si odčinit hříchy a očistit se od svých zločinů byl argument zcela opomíjející, že jediným hříchem naprosté

---

⁸⁸ CAPLAN, Arthur L. *When medicine went mad: bioethics and the Holocaust*. Totowa, N.J.: Humana Press, c1992, s. 43.

⁸⁹ Srov. Tamtéž, s. 49.

⁹⁰ Srov. Tamtéž, s. 51.

⁹¹ Tamtéž, s. 65.

⁹² Srov. Tamtéž, s. 72-75.

většiny obětí byla pouhá příslušnost k etnické, či náboženské skupině, případně odvaha k odboji a boji na frontě;

- 4) Nejbizarnější morální zdůvodnění však přišlo v podobě, že vzhledem k tomu, že lékaři vědci sami nebyli odborníky na etiku, tak je nelze hnát k odpovědnosti v etických otázkách. Oni se věnovali vědě, která je indiferentní. Tato argumentace byla odmítnuta s ohledem na fakt, že věda může být považována za indiferentní, ale stále je v rukou osob, které mají povinnost se chovat morálně;
- 5) Vše bylo učiněno v zájmu Říše. Obrana státu je prioritní a dovoluje odchýlení od každodenní morality. Tato argumentace je zajímavá už z toho důvodu, že i v dnešní době se s určitými body někteří jedinci dokážou ztotožnit. Tribunálem však byla zamítnuta s tím, že člověk vždy má povinnost jednat dle svého svědomí, a to i v rozporu s tím, co stát potenciálně považuje za legální, či legitimní.

Další otázkou, kterou je potřeba vyzdvihnout je samotné *proč* nedošlo k odmítnutí dat ihned po Norimberském tribunálu. Odpověď je triviální.

- a) Politická situace spějící ke studené válce vyžadovala maximální využití všech intelektuálních zdrojů;
- b) Přidružená vina (*guilt by association*), kterou pocíťovalo mnoho vědců poválečné doby, protože ignorovali kroky nacistů před a během války a jednotně prohlašovali, že šlo o kroky několika málo narušených jedinců, čímž naprosto snížili vážnost celé otázky. Ne zcela neprávem se obávali hněvu těch, kteří byli postaveni před odpovědnost a bránili se situaci, kdy by někdo mohl hledat spojitost mezi nimi samotnými a nacistickými lékaři, sestrami a vědci.⁹³

Robert S. Pozos je jedním z vedoucích vědců specializujících se na hypotermii. V eseji, která tvoří součást publikace A. Caplana se věnuje otázce, za jakých okolností má být použití dat povoleno. Sám hypotermická data ve své akademické praxi využíval a zároveň byl jedním z vědců, kteří stáli u zrodu novodobé diskuse o datech. Robert Pozos uvažuje následovně:⁹⁴

---

⁹³ Srov. CAPLAN, Arthur L. *When medicine went mad: bioethics and the Holocaust*. Totowa, N.J.: Humana Press, s. 78-79.

⁹⁴ Srov. . CAPLAN, Arthur L. *When medicine went mad: bioethics and the Holocaust*. Totowa, N.J.: Humana Press, s.104–106.

- 1) Data mohou pomoci v záchraně životů;
- 2) Věda a informace vědecky shromážděné jsou nezávislé na etice. V esenci nejsou data ani dobrá, ani špatná, ale indiferentní;
- 3) Vědci běžně využívají dat pocházejících ze zemí, kde se potírají lidská práva.
V čem je tedy rozdíl?

Jeho osobní reflexe je taková, že na tuto otázku nelze jednoduše odpovědět a každý musí jednat podle vlastního svědomí. Svým způsobem považuje argumentaci obou stran za validní a potentní. Sám vnímá integritu a prospěšnost hypotermických dat jako vědecky přínosných a vidí prospěch pro společnost. Stejně tak však přiznává, že není v pořádku, že data byla výsledkem dehumanizace lidských bytostí.⁹⁵

Krom využívání dat v rámci akademických prací, referencí a citací otevírá další otázku a to, zda by se měla data dále studovat i za předpokladu, že v nich nebude poukazováno na autora a citace. Sám se přiklání k tomu, aby používana byla, ale právě bez zmínky o citovaném vědci.⁹⁶

Danému tématu se věnuje i Benjamin Freedman, který říká, že aby vůbec nějaká debata ohledně používání nacistických dat mohla proběhnout, musí dojít k vymezení, co se myslí oním používáním, tedy jak moderní věda vůbec chce a potřebuje data využívat. Sám nabízí následovnou specifikaci:⁹⁷

- 1) Lze poukazovat na autora a citovat data v případě, že data představují empiricky doložitelný podklad pro vědecký objev;
- 2) Lze poukazovat na a citovat autora v případě, že data jsou předpokladem k validaci, nebo odůvodnění vědeckého objevu z pohledu podpory, či vyloučení validity probíhajícího výzkumu;
- 3) Lze poukazovat na a citovat data, pokud toto vede k navržení budoucích možných výzkumů.

Velmi emotivní výpověď poskytl židovský vědec Velvl W. Greene, který ve své eseji v Caplanově knize napsal: „...nejlepší, co mohu udělat je popsat svou cestu k oběma

---

⁹⁵ Srov. Tamtéž, s. 106.

⁹⁶ Srov. CAPLAN, Arthur L. *When medicine went mad: bioethics and the Holocaust*. Totowa, N.J.: Humana Press, c1992, s. 107.

⁹⁷ Srov. Tamtéž, s. 143.

extrémním dilematům a všemu mezi tím.⁹⁸ Svou cestu popisuje upřímněji, než by udělalo mnoho jeho vědeckých soukmenovců:

„Sám jsem nikdy nevyužil nacistických dat, ale strávil jsem část svého života vývojem biologických zbraní... bylo nelegální činit pokusy na lidech. Sám nevím, zda bych se na nich podílel, i kdyby povoleny byly.“⁹⁹

Dále Greene pokračuje vzpomínkou na knihu *Doctors of Infamy* a vzpomíná, jak si i přes prvotní šok a znechucení uvědomil, že jeho vědecká zvědavost je velmi silná a vždy přítomná. Přiznává, že čítá knihu o třicet let dříve, data by nejen citoval, ale i dále studoval. Greene se věnuje i otázce, nakolik je pro vědce proveditelné ignorovat jakákoliv data, která probudí jeho zvědavost a ve výsledku je patrný benefit pro společnost. Neopomíná ani zajímavou úvahu na téma, že nelze odhadnout vlastní kroky, pokud jsme nikdy nebyli v situaci, kdy k takovým morálním rozhodnutím muselo dojít. Nakolik naprosto uznává neetičnost a zvrácenost nacistických pokusů na lidech, tak zároveň velmi citlivě vnímá situaci obklopující tato data v poválečném období.¹⁰⁰

Další zajímavým aspektem Greenovy argumentace je představení pojmu židovská lékařská etika. Osvětluje zde paradox, který není úplně známý a to ten, že samotní rabíni by použití dat doporučili, pokud by tato data pocházela z výzkumu, který přes veškerou vadnou morálku vědců byl vědecky adekvátně proveden a data by byla důvěryhodná. Tento princip je znám jako *Pikuach Nefesh*, čili záchrana lidského života. Tato záchrana je vždy svrchovaná, a to i všem 613. přikázáním Tóry.¹⁰¹

Greene svou esej uzavírá netradiční úvahou ve prospěch používání dat. Stěžejní je, že jeho argumentace pro je ze stejných důvodů, jako protiargumentace druhého tábora, tedy proti používání dat. Oba tábory chtějí honorovat jedno specifické přání umučených...nebýt zapomenuti. Green má za to, že za tímto účelem by se historie pokusů měla učit v rámci základního vzdělání, a ne pouze jako selektivní předmět lékařské etiky. Data by měla být pravidelně prezentována, připomínána, diskutována. Považuje za nutné novým generacím připomínat, že toto není starověká historie nebo ukázka z hororového filmu. Je to něco reálného, co se stalo „včera“, pod taktovkou

---

⁹⁸ Srov. CAPLAN, Arthur L. *When medicine went mad: bioethics and the Holocaust*. Totowa, N.J.: Humana Press, c1992, s. 156.

⁹⁹ Tamtéž, s. 158.

¹⁰⁰ Srov. Tamtéž, s. 158.

¹⁰¹ Srov. CAPLAN, Arthur L. *When medicine went mad: bioethics and the Holocaust*. Totowa, N.J.: Humana Press, c1992, s. 164-165.

medicíny, vědy a korelovalo s vynalezením penicilínu.¹⁰² Doslova pak úvahu uzavírá slovy:

„Pokusili se spálit těla a zatajit data. Nesmíme za ně tento úkol dokončit. Já osobně se již nikdy nepodívám ve své laboratoři na Petriho misku bez toho, abych si nevzpomněl, jak v Osvětimi používali pro bakteriální kultivaci lidskou tkáň. Za mě je toto vhodné využití nacistických dat. My možná nikdy nepochopíme „proč“ a „jak“, ale pořád si můžeme pamatovat „co“. A to je to, co by si oběti a jejich potomci přáli. Taktéž nesmíme zapomenout na naše kolegy, kteří pokusy páchali a na naši blízkou kulturní a profesionální afinitu s nimi. To je přesně to, co medicína potřebuje.“¹⁰³

V Greenově přístupu je zřejmá jistá ambivalence mezi jeho vědeckým a morálním já, k čemuž přistupuje velmi upřímně. Carol V. Quinnová cituje další Greenový přírámek: „V pondělí, úterý a v pátek si myslím, že data je potřeba využít. Ostatní dny s tím nesouhlasím.“¹⁰⁴ Podobnou morální ambivalenci popsal i výše v textu zmiňovaný Benjamin Freedman, který rozlišuje mezi vlastním veřejným a osobním postojem takto: „Závěry, že máme data zachraňovat životy jsou příliš analytické a racionální. Příležitostně jsem mluvil veřejně a vedl jsem si dobře, ale když jsem něco začal pociťovat, cítil jsem se na hovno“.¹⁰⁵ Robert Pozos volí diplomatictější slovník: „Zdráhavé závěry, ke kterým docházím v zájmu potenciální záchrany života někdy v budoucnu mě stále budí ve tři ráno.“¹⁰⁶ John Heyward vysvětluje své ambivalentní myšlenkové pochody takto: „Nechci ta data používat, ale alternativa neexistuje a v etickém světě existovat nebude. Snažím se to částečně odůvodnit. Ale nevyužití těchto dat by bylo rovnocenně špatné. Zkousím z toho vytěžit něco konstruktivního.“¹⁰⁷ Další nejmenovaný vědecký pracovník pronesl: „Intelektuálně jsem přesvědčen, že mé důvody jsou pevné. Ale jsou obscénně na hraně. Cítím se pošpiněn.“¹⁰⁸

3.3 Shrnutí podkapitoly

Tato část práce nabídla dva úhly pohledu, a to pohled obětí a pohled vědecké veřejnosti. V části věnované úhlu pohledu obětí práce představuje přímá svědectví a pojmy, jako

---

¹⁰² Srov. CAPLAN, Arthur L. When medicine went mad: bioethics and the Holocaust. Totowa, N.J.: Humana Press, c1992, s. 169-170.

¹⁰³ Tamtéž, s. 170.

¹⁰⁴ QUINN, Carol Viola Anne. *Dignity, justice, and the Nazi data debate: on violating the violated anew*. Lanham: Lexington Books, c2018, s. 20.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 19.

¹⁰⁶ QUINN, Carol Viola Anne. *Dignity, justice, and the Nazi data debate: on violating the violated anew*. Lanham: Lexington Books, c2018, s. 20.

¹⁰⁷ QUINN, Carol Viola Anne. *Dignity, justice, and the Nazi data debate: on violating the violated anew*. Lanham: Lexington Books, c2018, s. 19.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 19.

je epistemická nespravedlnost, která je pro oběti obzvláště zraňující, protože ty se, na základě své nepřenosné zkušenosti, považují za morální experty. Na druhé straně spektra stojí vědecká veřejnost, která vůči používání dat zaujímá racionálně analytický postoj, ale ve výsledku je znát, že mnoho vědců prochází stavy intenzivního morálního rozporu.

4 ARGUMENTACE ZÚČASTNĚNÝCH STRAN V REFLEXI ETICKÝCH TEORIÍ

Výše v textu byla ozřejmena motivace obou argumentačních táborů. Na jedné straně je zde argument širšího dobra, které plyne z postupujícího vědeckého výzkumu čerpajícího z dat, a na straně druhé stojí oběti a jejich potomci s argumentem, že sterilní věda nemá právo rozhodovat o nich samotných, protože to oni jsou těmi daty. V nadcházející části práce dojde k seznámení se základními myšlenkami dvou vybraných etických teorií, teorií konsekvencialismu a etiky ctností a následnému zhodnocení argumentace v jejich reflexi. Dále je věnován prostor jevu kognitivní disonance a jeho vlivu na budování konstruktivní debaty.

4.1 Argumentace v kontrastu teorie konsekvencialismu a etiky ctností

Karl Brandt, který byl povolán do vrchní funkce osoby dohlížející na pokusy na lidech za druhé světové války samotným Hitlerem, nejlépe vyjádřil myšlenku konsekvencialismu ve svém závěrečném prosluvu před Norimberským tribunálem:

„Je nepodstatné, zda experiment byl proveden se souhlasem, či proti vůli dotyčné osoby... Smyslem je motiv – oddanost společnosti... O etičnosti v každé své formě je rozhodováno z hlediska pořádku a poslušnosti...“¹⁰⁹

Konsekvencialismus je jedním z proudů volně navazujících na utilitarismus, který je směrem radícím se do novější empirické etiky. Jeho název je odvozen od latinského adjektiva *utile*, což znamená užitečný.¹¹⁰ Utilitarismus je proudem normativní etiky a snaží se „podat relativně jednoduché, empiricky uchopitelné kritérium mravního posuzování.“¹¹¹ Pro účel této práce je však stěžejní právě princip konsekvencialismu, který se také často nazývá principem následků. Původ termínu se datuje do roku 1958, k eseji G. E. M. Anscombeové „*Modern Moral Philosophy*“.¹¹² Anscombeová právě tento termín použila v rámci vymezení se základními myšlenkami teorie utilitarismu

---

¹⁰⁹ SPITZ, Vivien. *Doctors From Hell: The Horrific Account of Nazi Experiments on Humans*. Boulder, CO: Sentient Publications, c2005, s. 258.

¹¹⁰ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Vyd. v tomto překl. 3., v nakl. Academia 2. Praha: Academia, 2001, c1994, s. 31.

¹¹¹ Tamtéž, s. 32.

¹¹² Moderní morální filozofie

a zároveň osvětlení jejich vzájemných odlišností. Stejně tak podrobila kritice i samotnou teorii principu následků.¹¹³

„Její hlavní námitka proti konsekvencialismu je morální. Pokud jsou důležité pouze výsledky, pak neexistuje žádné omezení toho, co bychom mohli udělat, abychom těchto nejlepších možných výsledků dosáhli. Abychom zachránili životy mnoha našich vojáků, mohli bychom například zavraždit spoustu dětí.“¹¹⁴

Což je shodou okolností právě i nejběžnější obhajoba nacistických pohlavárů, lékařů a sester, jak bylo zmíněno již výše v textu, a v moderním výzkumu hlavním argumentačním pilířem vědecké veřejnosti.

Teorie konsekvencialismu je sama o sobě velmi atraktivní. Mravní hodnocení je utvářeno na výlučné premise posouzení výsledku/následků, které lze očekávat. Tím pádem nelze definovat žádné jednání, které by bylo správné/nesprávné samo o sobě, nezávisle na konečném výsledku.¹¹⁵ Fixuje se tedy na to, co jednání ve výsledku způsobí a jaký bude jeho dopad, na rozdíl od deontologie, kde je mravní charakter jednání vázán především na předmět.¹¹⁶ Často se setkáváme i s termínem teleologie, který si svůj název nese z řeckého telos, což znamená cíl.¹¹⁷ Důsledek i telos jsou v těchto teoriích používány jako synonyma a jejich cílem je dosažení co nejlepší kombinace důsledků.

V díle *Contemporary issues in bioethics* Tom L. Beauchamp a LeRoy Walters, kteří jsou velmi prominentními filozofy zabývajícími se bioetickými otázkami a lékařskou etikou, definují teorii konsekvencialismu následovně:

„Konsekvencialismus je názor, že činy jsou posuzovány jako morálně nesprávné nebo správné podle jejich důsledků, spíše než na základě jakéhokoli inherentního morálního rysu, jako je pravdivost nebo věrnost. Zde utilitarismus nemusí vyžadovat, aby byly předvídaný všechny budoucí důsledky nebo dokonce všechny důsledky, kterým se lze vyhnout. Utilitarismus vyžaduje pouze to, abychom vzali

---

¹¹³ Srov. Internet encyclopedia of philosophy: *G. E. M. Anscombe (1919–2001)*. Available online [7.2.2021] <https://iep.utm.edu/anscombe/#H5>

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Vyd. v tomto překl. 3., v nakl. Academia 2. Praha: Academia, 2001, c1994, s. 32.

¹¹⁶ Deontologie tvrdí, že mravné a nemravné jednání tkví má základ v samo v sobě a neváže se na důsledek.

¹¹⁷ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Vyd. v tomto překl. 3., v nakl. Academia 2. Praha: Academia, 2001, c1994, s. 32.

v úvahu to, od čeho lze rozumně očekávat, že vytvoří největší rovnováhu dobra nebo alespoň vyváží to špatné.^{118 119}

Etika ctností je druhou etickou teorií¹²⁰ vybranou pro tuto práci. Rozdíl mezi touto a dalšími normativními etickými teoriemi, jako je například výše zmiňovaná teorie konsekvencialismu je ten, že etika ctností staví do popředí člověka samotného. Nezaobírá se čistě tím, jak jednat, aby jednání jedince bylo posouzeno jako správné/nesprávné na základě buďto procesu či důsledku, ale zaměřuje se na to, kým je sám člověk a jak on prožívá svá svobodná rozhodnutí. Zjednodušeně řečeno nejde pouze o externí posouzení činů, ale interní synergii s vlastním jednáním, s jeho předmětem a především cílem: etika ctností totiž také bývá řazena do rodiny etických teorií zaměřených na cíl, kde cílem je jak samotné ctnostné jednání, tak dosažení vlastní dokonalosti.

Základním pojmem je zde ctnost. „V pojetí klasické etiky je ctnost (areté, virtus) získaný habitus, který kvalifikuje k určitým hodnotovým způsobům činnosti.“¹²¹ Arno Anzenbacher ve svém díle *Úvod do etiky* nabízí ucelené shrnutí tohoto pojmu. Sám etiku ctností nazývá ... „závažnou naukou antické a středověké etiky“ a Anzenbacherovo dělení je následovné:¹²²

- 1) Rozum a náklonost – oblast smyslové motivace zahrnující vášně, afekty, city;
- 2) Získaný habitus (areté, virtus). Protikladem je neřest (kakia, vitium);
- 3) Způsob života – otevírá perspektivu morálního způsobu žití zahrnující celého člověka.

Beauchamp and Walters v rámci své definice etiky ctností sdělují následující:

„Etická praxe je však více než obvyklé pěstování habitu. Člověk musí mít také správný motivační horizont. Například svědomitý člověk má dispozice jednat svědomitě, ale má pociťovat i morálně

---

¹¹⁸ BEAUCHAMP, Tom L., ed. *Contemporary issues in bioethics*. 3. ed. Belmont (Calif.): Wadsworth Publishing Company, 1989, s. 12.

¹¹⁹ Což je pro tuto práci velmi cenná myšlenka. Konsekvencialismus, jako jeden z principů utilitarismu zde jasně dovoluje určitou míru morálního relativismu v závislosti na preferenci vlastních zájmů.

¹²⁰ Ve skutečnosti jde spíše o rodinu etických teorií než o jednu relativně jednotnou etickou teorii jako např. utilitarismus. Pro potřeby naší práce však představujeme etiku ctností v jejích základních společných rysech.

¹²¹ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Vyd. v tomto překl. 3., v nakl. Academia 2. Praha: Academia, 2001, c1994, s. 131.

¹²² Srov. Tamtéž, s. 131–133.

přiměřenou touhu být svědomitý. Taková osoba má typicky morální obavy a výhrady k jednání způsobem, který by nebyl svědomitý. ¹²³

Výše uvedené principy teorie konsekvencialismu a etiky ctností je třeba aplikovat v kontrastu argumentace vědecké veřejnosti a obětí.

Argument vědecké veřejnosti

Základní argumentace je stavěna na důsledku, a tedy na premise, že není vlastně vůbec důležité, jakým stylem se data nasbírala. Důležité je, že tu již jsou a je tím pádem potřeba z nich vytěžit maximum. Vědecká veřejnost nevidí morální konflikt v používání dat, protože poněkud alibisticky argumentuje tím, že oni sami ta data nenasbírali a stejně je již použili lidé před nimi a v čem je tedy problém. Naopak vidí morální konflikt ve znehodnocení těchto dat.

Carol Quinnová ve své knize zmiňuje Roberta Martina, který v eseji věnující se užívání nacistických dat klade velmi věcnou otázku těm, kteří argumentují teorií konsekvencialismu a tedy tím, že ta data zde již jsou, je zbytečným gestem jich nevyužít, když z nich může vzejít něco pozitivního. Situace, kterou Robert Martin používá je následovná:

„Představte si situaci, ve které si nějaká osoba doma vystaví stínítko z vydělané lidské kůže, notabene některé z obětí, která sloužila nacistům jako pokusný králik. Říkejme této osobě Larry. Na dotaz, proč by něco takového udělal odvětil, že jde o naprosto funkční stínítko na lampu a nevidí tudíž důvod jej nepoužívat. ¹²⁴

Ve své úvaze nadále pokračuje, že bychom Larryho považovali za patologicky necitlivého, ale vzhledem k tomu, že otevřeně odsuzuje nacismus, nelze ho považovat za nemorálního.¹²⁵ Quinnová argumentuje tím, že je nemožné Larrymu plně uvěřit jeho odmítnutí nacistické ideologie, pokud takto okatě ignoruje drsnou a zjevnou symboliku onoho stínítka.¹²⁶

---

¹²³ BEAUCHAMP, Tom L., ed. *Contemporary issues in bioethics*. 3. ed. Belmont (Calif.): Wadsworth Publishing Company, 1989, s. 15.

¹²⁴ MARTIN, Robert. *Using the Nazi scientific data*. Dialogue XXV, no. 3(1986), s. 131-149.

¹²⁵ Srov. Tamtéž.

¹²⁶ Srov. QUINN, Carol Viola Anne. *Dignity, justice, and the Nazi data debate: on violating the violated anew*. Lanham: Lexington Books, c2018, s. 21.

Užití analogie se stínítkem je maximálně trefná. Stínítka zde již je, lze třeba si i představit, že oběť by byla hrdá na zobrazení svého tetování,^{127 128} používáním stále funkčních věcí chráníme planetu a můžeme se i holedbat, že jsme zero waste. Ideálně ho ještě můžeme nabídnout k výměnnému obchodu, aby jeho užitek byl zcela vyčerpán. A přesto lze předpokládat, že až na patologické výjimky si lidé své obydlí vydělanou lidskou kůží umučeného či zavražděného vězně zdobit nebudou chtít. Zde dostává teorie konsekvencialismu své trhlíny.

Zajímavým faktem je, že pokud se zeptáte laika na názor ohledně používání dat a zmíníte výše uvedené argumenty pro jejich používání, naprostá většina respondentů se s nimi ztotožní. V teoretické rovině dávají totiž smysl. Což je také, dle mého úsudku, jedním z hlavních důvodů, proč trvalo více jak 50 let, než se začaly objevovat ucelené výhrady ohledně nakládání s těmito informacemi. Problém lze identifikovat ve skutečnosti, že věda si nemůže dovolit luxus distancování se od morálních soudů. Dalším velmi rozšířeným argumentem tvrzení, že věda je čistý výzkum a nehledá, co je správné a nesprávné. Věda nesoudí. Věda bádá. Opět je zde vidět zcela jasná resonance argumentace nacistických lékařů. Ani oni nevynášeli morální soudy. Oni legálně a legitimně sloužili „Volku“ a dle tehdejších standardů k tomu používali dostupné prostředky. Nedostávali se tím do mravního či morálního konfliktu. Vždyť nevyužít všech dostupných prostředků v rámci válečného konfliktu by bylo nelogické. Ti lidé již byli vlastně mrtví. Jediný rozdíl tkví v tom, jak rychle a jakým způsobem se ke smrti dopracovali.

Nynější vědecká obec argumentuje prakticky úplně totožně. Jedná legálně i legitimně a používá dostupné prostředky. Přímá korelace mezi argumentací nacistických lékařů a moderní vědy je více jak zřejmá. Vždyť oběti jsou již mrtvé. Věda slouží širšímu dobru. Není důležité, jakým způsobem dojdeme nových vědeckých objevů, pokud ty jsou ve výsledku přínosné.

Jsou zde, dle mého názoru, zřejmé dvě věci. První, že lidé mají sklony omlouvat své touhy a preference teorii konsekvencialismu a stejně tak jsou ochotní tuto argumentaci, často nekriticky, přijímat. Druhým je skutečnost, že psychická podstata člověka má možný společný faktor a tím je nepoučitelnost.

---

¹²⁷ Použitá lidská kůže byla selektována primárně pro své nevšední tetování.

¹²⁸ Lidská bytost si málokdy přeje, aby na ní bylo vzpomínáno jako na předmět, a ne jako na osobu.

K tomuto přístupu se vyjadřuje i tábor obětí. Jejich postoj je velmi jednoduchý. My jsme těmi daty a my vám říkáme, že jejich používáním neuctíváte žádnou památku, ale perpetuálně oběti/NÁS stále znovu zraňujete svou ignorací vůči našemu zkušenostem. Ti, kterých se to týká, vám jasně dávají najevo, že si přijdou zužitkování systémem úplně stejně, jako byli zužitkování nacistickými lékaři. Přístup vědecké obce k používání dat znovuotevívá rány a dává jasně najevo, že důstojnost obětem stále není přiznaná, naopak je stále dušena. Hlas obětí je dnes považován za nicotný, stejně tak, jako byl nicotný za druhé světové války. Indiference vědecké obce je zde přímo hmatatelná. Stejně hmatatelná je frustrace obětí a jejich potomků. Pokud průměr zjednodušíme, stojí zde naprosto emočně a fyzicky dorvaná oběť, která se snaží sdělit, jak nejlépe umí, že na ní bylo spácháno a je stále páčáno bezpráví a vysvětlit, proč se snaží tomuto bezpráví postavit. Odpovědí je jí sterilní a povýšený odstup a monotónní opakování, že oni přece nemohou vědět, co se s nimi děje, co je pro ně dobré a jak identifikovat správné, protože jim chybí odstup a vzdělání a mají to proto plně nechat v rukách těch schopných, akademicky artikulovaných vědců, kteří však nemají nejmenší zájem alespoň přeneseně zjistit, proč je oběť natolik rozrušena.

Argumentace obětí

Oběti argumentují jednoduchým faktem, že z pozice těch, na nichž byly pokusy páčány a těch, kteří byli svědky umírání spoluvězňů v mučivých bolestech, mají jen oni právo rozhodovat o tom, co se daty stane. Jejich argumentace však není stavěná výhradně na tomto. Vehementně upozorňují na fakt, že samotné používání dat není jen inzultem těm, na kterých se experimentovalo, ale souběžně se my, jako společnost, stáváme morálně poskvřněnými. Předáváme špinavou minulost, kterou vydáváme za neposkvřěnou přítomnost. Normalizujeme nenormalizovatelné a tímto aktem sami sebe implikujeme v nacistických zvěrstvech. A toto (ne)morální poselství posouváme dál v každé nové generaci. ¹²⁹

Oběti velmi lpí na kavad a důstojnosti, na spravedlnosti a na tom, jak se každý jednotlivec staví k problému niterně, snažíc se být dobrým člověkem v symbióze s vlastním svědomím. Nejsou příliš oslněni argumentací o výzkumu a vědě, pokud tento výzkum stojí na naprosto evidentním páčání zla a nespravedlnosti. Preferují aplikování

---

¹²⁹ Srov. QUINN, Carol Viola Anne. *Dignity, justice, and the Nazi data debate: on violating the violated anew*. Lanham: Lexington Books, c2018, s. 20–21.

individuálních ctností, pěstování habitusu uměřenosti a opětovné kladení si otázky: Jen proto, že mohu, měl bych? je pro ně prioritní. Jejich přístup je velmi logický, ač pro mnohé ne zcela automaticky pochopitelný. Oni na vlastní kůži prožili dobu, kdy nemyslitelné bylo nejen legální, ale i legitimní, věda vraždila. Oni sami na vlastní kůži poznali, jak ohavná může být věda v rukou naoko neškodné ideologie. Jejich morální úsudek je stavěn na kritickém posouzení a hledání dobra, které neslouží pouze vyvoleným a vychází z kombinace morálního přesvědčení a praktického rozumu. Nakolik konsekvencionalisté vidí konečný výsledek, etici ctnosti vidí jedince, který je staven do pozice, kde „koná-li každá duševní síla pod vládou rozumu to, co jí náleží, je člověk v sobě spravedlivý a ctnostný.“¹³⁰

Úzce na etiku ctností navazuje – a dá se říci, že z ní i vychází – relativně moderní a už více aplikovaný směr etiky péče. Tato teorie se centralizuje kolem charakteru jedince, stejně jako etika ctností, ale etika péče se fundamentálně soustředí na osobnostní charakteristiky, kterých si lidé extrémně váží, jako je blízký osobní vztah, sympatie, soucit, věrnost, láska, přátelství atd.¹³¹

Tento přístup je velmi ceněn, ne-li vyžadován u pečujících profesí, ale osobně zde vnímám silné napojení přeživších obětí na tuto sub-teorii. Oni pečují nejen o sebe navzájem a sdílejí se na velmi intimní úrovni těch, které pojí pouto tak tabuizované, že jen ti, kteří si prošli stejným martyriem tento vztah mohou plně chápat, ale zároveň takto pečují o oběti, kterým nebylo dáno přežít. Je v tom určitě jistá dávka vnitřní viny, že oni přežili a jejich spoluoběti ne, a tudíž pociťují potřebu láskyplně pečovat o jejich památku a odkaz.

Ať už se soustředíme na samotné obecné pojetí etiky ctností, či na užší přístup v rámci směru pečující etiky, velmi jasně a trefně postoj obětí shrnuje Arno Anzenbacher ve svém Úvodu do etiky, kde píše: „Základní ctnosti se vztahují zejména na cíl vlastní dokonalosti, tedy na *mravně dokonalou harmonii člověka v něm samotném*.“¹³²

Oběti a jejich bližní tedy mají tendence vnímat člověka v jeho individuální celistvosti a jedinečnosti se silným důrazem kladeným na kavod a důstojnost. Argumentační

---

¹³⁰ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Vyd. v tomto překl. 3., v nakl. Academia 2. Praha: Academia, 2001, c1994, s. 135.

¹³¹ Srov. BEAUCHAMP, T. L., & WALTERS, L. R. (1999). *Contemporary issues in bioethics*. Belmont, Calif: Thomson/Wadsworth, s. 16.

¹³² ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Vyd. v tomto překl. 3., v nakl. Academia 2. Praha: Academia, 2001, c1994, s. 135.

opozice, která je v tomto případě zastoupena povětšinou vědeckou veřejností naopak straní etice důsledků, a to zejména tím, že se odvolává na široký prospěch veřejnosti.

4.2 Vliv jevu kognitivní disonance na konstruktivní dialog

Je zřejmé, že nelze zůstat jen u deskripce a reflexe etických teorií. Za vším vždy figurují lidé, jedinci, osoby. A i oni mají vlastní důstojnost, prožitky a motivace. Obyčejně by debata končila zhruba v tomto místě. Deskripce skutečnosti a uznáním, že vlastně oba tábory mají svým způsobem pravdu. Je velmi jednoduché se přiklonit k jedné, či druhé straně, ale tato práce si dala za jeden z dílčích cílů načrtnout možnosti vstoupení do produktivního dialogu. Do této doby k žádnému dlouhodobějšímu produktivnímu dialogu nedošlo. V určité podobě dochází v posledních cca 30. letech ke sdělování informací a argumentů, ale nedochází k dialogu. Zde si dovolím úvahu, proč tomu tak je, a jak potenciálně lze tuto překážku překonat.

Na úvod považuji za podstatné uvést základní principy debaty umožňující produktivní dialog. Zde navrhuji principy, které jsou výsledkem především mé osobní zkušenosti a jsou ověřeny v praxi:

- a) Prvním z nich je odhodlání nejen sdělit, ale i naslouchat. Ne poslouchat, ale naslouchat. Ptát se, zjišťovat podrobnosti, pátrat po motivaci za hranici zřejmého a jasně hmatatelného. Pokud mám v něčem příliš jasno, bývá to proto, že o tom málo vím a dostatečně se nezajímám. Stejně tak musí být jedinec/skupina připraven/a v klidu odpovídat na případné dotazy bez toho, aby se uzavírala do obranného módu;
- b) Druhým principem debaty je nepředjímat a neformulovat své závěry už ve chvíli, kdy druhá strana ještě dokresluje svůj úhel pohledu. Někdy je debatní proces zdlouhavý a je třeba se na to připravit a věnovat mu dostatek času. V momentě, kdy jedna strana ještě komunikuje a druhá se již plně nesoustředí, unikají cenné informace a závěry nejsou plnohodnotné;
- c) Třetím zde důležitým principem je nesnižovat protistranu ve snaze upevnit vlastní pozici. Nesnažit se manipulovat, nebýt verbálně ani jinak agresivní, umíněný a neústupný. Tento princip je nejvíce ošemetný, jak se ukáže dále v textu;
- d) V neposlední řadě je třeba mít na mysli, že debata NENÍ útok. Dialog je vstoupení do dynamického vztahu, ve kterém je třeba se sdílet a někdy i přijmout

zranitelnou pozici. Martin Buber¹³³ popsal dynamiku vztahů Já – Ty a Já – Ono. V prvním případě překračujeme hranici, kdy člověka ve sdílení přijímáme jako osobou a sami se druhému otevíráme. Ve vztahu k Ono zůstává více u informačního charakteru vyměněných informací.¹³⁴ Oba tyto přístupy k dialogu dotýkajícího se citlivých témat nepochybně patří. Tak či onak k určitému vztahu dojít musí, protože jen tak se z dialogu nestává pouze frustrující monolog, jak lze vidět v případě debaty o datech. Zde jde o dva souběžné monology vedené bez naslouchání a s pokřivenou dynamikou.

Bohužel nezdá se, že ani teoretická znalost ideálního postupu, či přístupu často k navázání dialogu a dosažení konsenzu nestačí. Teorie a praxe zůstávají doširoka otevřenými nůžkami. Určitý střed je spojuje, ale aby dokázaly plnit svou funkci, musí se ostří k sobě přiblížit a čím budou v užším vztahu-kontaktu, tím lépe budou stříhat.¹³⁵ Za tímto účelem je třeba se obrátit k vědnímu oboru psychologie a celkově k psychické podstatě člověka. Nakolik jsme individuálními jedinci, natolik nejsme schopni se plně oprostít od některých kognitivních funkcí, které nás všechny spojují, a to bez ohledu na rasu, etnicitu, kulturu, jazyk, či socioekonomické podmínky. Za účelem vysvětlení dopadu jevu kognitivní disonance na formování konstruktivního dialogu, v tomto případě na dialog ohledně nakládání s nacistickými daty z pokusů na lidech, se tato práce nyní zaměří na pojmy, jako jsou postoje, disonance, konsistence, konfirmační zkreslení a jejich relevanci k tématu práce.

Základní roli zastupuje tedy jev kognitivní disonance. Slovo disonance samo o sobě znamená disharmonie. Opakem k tomuto slovu je kognitivní konzistence. Pojem kognitivní disonance prvně světu uceleně představil psycholog Leon Festinger v roce 1957, který proti sobě postavil přesně tyto dva pojmy.¹³⁶ Ačkoliv celá teorie se věnuje mnoha různým úhlům a aspektům, nejmarkantnější pro tuto práci je důraz na konfrontaci vlastních postojů. V anglickém jazyce se používá výstižný termín counterattitudinal, který je těžko přeložitelný, ale významem se blíží k situaci, kdy dochází k protiproudému postoji v relaci ke stávajícímu, kognitivně komfortnímu postoji. V tom případě dochází ke konfliktu/disharmonii/disonanci a takřka reflexní inherentní potřebě nastolit ztracenou

---

¹³³ BUBER, Martin. *I and Thou*. New York: Ch. Scribner's Sons, 1970.

¹³⁴ Srov. BUBER, Martin. *I and Thou*. New York: Ch. Scribner's Sons, 1970.

¹³⁵ Osobní analogie

¹³⁶ Srov. ATKINSON, R. L., ATKINSON, R. C., SMITH, E. E., BEM, D. J., & NOLEN-HOEKSMA, S. (1996). *Hilgard's introduction to psychology (12th ed.)*. Harcourt Brace College Publishers, s. 613.

kognitivní rovnováhu. K tomu dochází tak, že jedinec sám sobě odůvodní, proč jeho situace dává smysl tak, jak je pro něj přijatelné a disonance následně odeznívá.¹³⁷

Jedním z běžných ilustrací kognitivní disonance je příklad s kuřáky. Pokud se kuřákovi sdělí informace ohledně zdravotních rizik, kuřák se dostává do stádia diskomfortu, protože jeho postoj a naučené chování je v souladu s jeho zlozvykem. Automatickou reakcí na takovou informaci bývá rychlá protiargumentace v podobě zkresleného potvrzení čili dohledání pseudoinformací, které nejsou v rozporu s jeho postojem a naučeným chováním. Nejběžnějším argumentem bývá otázka, jak je tedy možné, že lidé, co nekouří také umírají na plicní karcinom. Na své argumenty se silně fixují. Pokud tedy dochází ke konfrontaci, tak se automaticky uchylujeme do stavu, kdy začínáme ospravedlňovat naše kroky a zároveň hledáme důvody k zamítnutí alternativ, a to i v případě, že tyto dávají racionální smysl. Toto se odvíjí od jednoduchého faktu. Lidé neradi mění názor, který se váže na jejich identitu. Stejně markantní problém mívají se změnami osobního postoje a naučenými vzorci chování. Kognitivní disonance, pokud si sami nejsme vědomi, že nikdo z nás není k prožívání tohoto fenoménu imunní, má za následek obrannou reakci. Automatickou, pudovou. Ne racionální, stavěnou na praktickém rozumu. Premisa je velmi jednoduchá. Každý jedinec je z velké míry konstruktem svého raného i pozdějšího života. Je výsledkem procesu socializace a personalizace, přebírá vzory ze své nukleární rodiny i rozšířeného okolí. Je kulturně, nábožensky a geneticky determinován a určitou váhu těchto determinantů nelze nikdy popřít. V rámci těchto vzájemně se prolínajících vlivů se formuje člověk, jedinec, individuum, osoba, která operuje nějakým hodnotovým systémem, postoji, vírou a naučeným chováním. Toto vše tvoří ve výsledku identitu osoby. To, kým a čím člověk je. A od tohoto se přímo odvíjí jeho reakce na okolní stimuly. Tyto jsou buďto v synergii s naší identitou, postoji, vírou... nebo nejsou. První zaručuje kognitivní konsistenci, druhé je zodpovědné za kognitivní disonanci.

Je nutné se ptát, *nakolik* je kognitivní disonance běžným prvkem při neschopnosti navázat konstruktivní debatu.¹³⁸ Odpověď osobně nacházím ve skutečnosti, že lidé jsou soudobou společností učeni, že je nezbytně nutné se vyhýbat nekomfortním situacím. Psychickým i fyzickým. Společenský konsensus moderní doby diktuje, že psychické

---

¹³⁷ Srov. ATKINSON, R. L., ATKINSON, R. C., SMITH, E. E., BEM, D. J., & NOLEN-HOEKSMA, S. (1996). *Hilgard's introduction to psychology (12th ed.)*. Harcourt Brace College Publishers, s. 613-614.

¹³⁸ Kognitivní disonance se neváže pouze na tu část lidského bytí týkající se konfliktu dialogu, ale pro tuto práci je toto stěžejní.

či fyzické nepohodlí je nutně negativním jevem, který je třeba radikálně vyloučit. Jako nejjednodušší cestu eradikace mentálního nepohodlí volíme znovunastolení kognitivní konsistence. Za tímto účelem často používáme tzv. confirmation bias, neboli konfirmační zkreslení, kdy dochází k tendencím nahlížet na informace, nebo je interpretovat tak, aby potvrdily to, co já potřebuji, aby bylo pravdou a ulevilo se mi od vnitřního napětí způsobeného disonancí.¹³⁹ Toto vše bez zapojení sebereflexe.

Opak je však pravdou. V životě je naprosto nemožné se zcela vyhnout situacím, které jsou nám nekomfortní a čím dříve se naučíme tyto situace řešit, nebudou pak pro nás zdrojem natolik vypjaté disonance. Pokud budeme situaci vždy manipulovat směrem, který by nastolil kognitivní konsistenci, a to za použití jakýchkoliv prostředků, budeme pouze zabředat hlouběji do stavů úzkostí a neklidu a žít s logickým pocitem emočního štvance. Místo schopnosti čelit si osvojujeme schopnost perpetuálního vyhýbání se konfrontaci vlastních postojů a naučeného chování.

V případě tématu práce však dochází k disonanci, která je prožívána jinak, než výše použitý případ kuřáka a i proto je velmi zajímavý experiment, který byl proveden pány Aronsonem a Millsem v roce 1959 s výsledky zveřejněnými pod podnázvem Efekt náročné iniciace v reflexi na zalíbenost ke skupině.¹⁴⁰ Abstrakt z jejich studie je následovný:

„Experiment byl proveden za účelem ověření teorie, že u jedince, který prošel nepříjemnou/složitou iniciací do skupiny, se zvýší zalíbení k oné skupině a ten jí považuje za více atraktivní, než jedinci, kteří se stali členy bez přidružené nepříjemné iniciační zkušenosti. Tato hypotéza navazuje na Festingerovu teorii kognitivní disonance, kdy jsou vytvořeny troje různé podmínky: čtení „ponižujících textů“ před skupinou, mírně ponižujících textů a žádné čtení.“¹⁴¹

Výsledky naprosto jasně potvrdily jejich původní hypotézu. Předmětem tohoto experimentu byly ženy na konci padesátých let 20. století. V rámci interpretace textů byla první skupina vystavena velmi silnému pocitu ponížení při čtení explicitně sexuálně zabarvených výrazů, druhá skupina byla ponížení vystavena v mírné formě a třetí vůbec. Posléze následovala velmi nudná přednáška o rozmnožování nižších živočišných druhů. Když byly skupiny požádány o evaluaci experimentu, bylo velmi zřetelné, že nejvíce

---

¹³⁹ Britannica: *Confirmation bias*. Available online [13.2.2021]
<https://www.britannica.com/science/confirmation-bias>

¹⁴⁰ Srov. ARONSON, E., & MILLS, J. (1959). *The effect of severity of initiation on liking for a group*. The Journal of Abnormal and Social Psychology, s. 177–181.

¹⁴¹ Tamtéž.

ponížená skupina napsala zdaleka nejpositivnější zpětnou vazbu ohledně vlastního prožívání pokusu a jeho důležitosti pro vědu. Naopak další dvě skupiny byly schopny objektivní racionalizace a experiment zhodnotili věcně.

Ženy ve skupině vystavené vysokému ponížení byly zcela evidentně vystaveny signifikantní kognitivní disonanci. Cítily se poníženě, nepatřičně, výrazy četly se sebezapřením, čelily reakcím mužského publika. Aby se samy dokázaly vyrovnat s tím, že jsou v takové situaci a nota bene dobrovolně, samy sebe přesvědčily o vědecké důležitosti oné studie a vyjádřily vděčnost, že se na ní mohly podílet. Tento přístup jim dovolil nastolit otřesenou harmonii vlastních hodnotových systémů a postojů.

S ohledem na výše uvedené je zjevné, nakolik kognitivní disonance hraje roli v navazování konstruktivního dialogu, pokud na každý předložený argument se protistrana automaticky uchýlí do obranné pozice v domnění, že je napadána její identita, a tudíž i integrita a charakter. Obě strany perpetuálně zažívají určitou úroveň kognitivní disonance jako následek konfrontace a čím více se tento pocit umocňuje, tím více se konflikt vyostřuje a dochází právě ke krystalizaci u třetího principu vztahujícího se k respektující a konstruktivní debatě, a to ke snižování druhé strany viz epistemická nespravedlnost atd. Lze vypozařovat přímou úměru mezi citlivostí tématu/problému a prožíváním kognitivní disonance, což má za výsledek složitější cestu k navázání dialogu.

Dosadíme-li do výše popsaného scénáře na jedné straně vědeckou veřejnost a na druhé straně oběti, lze vysledovat, proč je každý potenciální dialog utnut již v samotném počátku. Jak vědci, tak oběti investovali čas, energii a v neposlední řadě i své hodnoty, postoje a zjednodušeně řečeno sami sebe do svých táborů. Obě skupiny si prošly náročnou iniciací, kdy svou pozici musely bránit a tím se u nich umocňuje potřeba svůj tábor, postoje, názory chránit a hledat veškeré důvody k sebeubezpečení, že právě jejich přístup je ten správný. Toto vše ve snaze znovunastolit kognitivní konsistenci. Stejně jako ženy podrobené ponížení, které glorifikovaly experiment, který je vystavil disonanci instinktivně hledají znovunastolení konzistence ve vyzdvihování tohoto experimentu a celé zkušenosti jako pozitivní, tak oběti i vědci instinktivně brání své tábory, názory a postoje, a to bez sebereflexního zamyšlení. Dilema nakládání s daty je extrémně citlivé, prolínající se generacemi, plné vzájemného neporozumění, kdy se pozice obou táborů upevňují ve vlastním přesvědčení o jedinečné správnosti vlastních postojů k problému.

Jakýkoliv pokus o narušení této konzistence vyústí v disonanci, která se opakovaně manifestuje jako silně odmítavý postoj vůči druhé straně.

4.3 Shrnutí podkapitoly

Kapitola je rozdělena do dvou dílčích částí. První část se věnuje teorii konsekvencialismu a teorii ctnosti, a kromě deskriptivní povahy textu se snaží nastínit argumentační pozici jak ze strany obětí, tak ze strany vědecké obce. Poukazuje na to, že primárním rozdílem ve vnímání vzájemných pozic je podstata etické úvahy. Pro konsekvencialisty leží podstata v důsledku a tato argumentace často vychází od vědecké i laické veřejnosti. Na druhé straně, pro etiku ctnosti tkví hlavní princip v osobě jedince a přiklání se k ní tábor obětí. Ve druhé dílčí části je představen jev kognitivní disonance, jakožto možný brzdící prvek v nastolení konstruktivního dialogu. Práce pracuje s premisou, že kognitivní disonance má za důsledek obranný reflex odmítání v momentě, kdy dojde ke konfrontaci postojů a hodnotových systémů individua či skupiny a snaží se princip kognitivní disonance aplikovat na téma této diplomovou práci. Text je v této kapitole pojat více autorsky než v předchozích částech práce.

ZÁVĚR

Zhodnocení tématu a metodologie

Tato diplomová práce představuje téma etických aspektů zacházení s daty získanými z pokusů na lidech, které se dotýká živého a velmi citlivého tématu a ptá se, co je správné a dobré učinit s daty, která vznikla v rámci experimentů v nacistických koncentračních táborech. Práce představuje argumentaci dvou táborů, které se staví do argumentační opozice a prezentují vlastní individuální vhléd do situace. Metodologicky práce čerpala z mnohočetných tištěných, online a audiovizuálních zdrojů. Podařilo se zajistit dostatek informačních zdrojů, z nichž bylo možno čerpat všeobecné informace, parafráze a citace. Seznam zdrojů je v příloze dělen na tištěné, online a audiovizuální.

Zhodnocení cílů práce

Práce byla pojata jak studijně, tak autorsky, a snažila se věnovat adekvátní prostor všem stěžejním aspektům, které jsou nezbytné k plnému uchopení tématu. Některé odstavce jsou obsáhlejší z důvodu komplexity daného tématu. Všem částem je věnována taková pozornost, aby kapitola či podkapitola poskytla dostatek informací, ale současně, aby informacemi zbytečně nezahlovala a čtenáře nemátla.

Prvním cílem byla snaha objektivně artikulovat hlavní argumentační myšlenky a motivaci obou opozičních táborů. Důraz je kladen zejména na výraz objektivně. Práce k tomuto cíli přistoupila deskriptivně, kdy se snažila uchovat neutrální ráz a specificky nevyhledávat příliš hrůzné příklady za účelem šokovat čtenáře, což by nevyhnutelně kompromitovalo snahu o objektivitu. Citace a informace byly tedy vybírány obezřetně a s důrazem na to, aby jejich výběrem a způsobem prezentování nedošlo nevědomky k manipulaci se čtenářskou obcí, která se pak podvědomě asociuje s obětí a omezuje to její schopnost racionální úvahy.

Druhým stanoveným cílem byla snaha zhodnotit argumentační pilíře obou stran a jejich validitu v reflexi vybraných etických teorií. Práce proti sobě postavila utilitaristickou teorii konsekvencialismu a etiku ctností. Za tímto účelem práce napřed jasně definovala hlavní principy obou zvolených teorií. Poté identifikovala hlavní argumentační body a porovnávala jejich validitu v dané teorii. Cílem nebylo určit,

zda je jeden přístup potenciálně kvalitnější než druhý, ale poskytnout prostor pro etickou úvahu o možném přístupu ke konfliktu.

Třetím stanoveným cílem je právě ona výše zmiňovaná snaha o etickou úvahu a hledání řešení, které by dovolilo se pohnout z „bodu mrazu“. Samotný fakt, že za posledních bezmála 35 let debaty se tato posunula naprosto minimálně je alarmující. Mé, prací podložené závěry, jsou následující.

Podstatu konfliktu vnímám jako vzájemné nepochopení pozice, ve které se druhá strana nachází, a to i přes dlouhotrvající snahu o debatu. Oba tábory stále vcházejí do debaty ujištění o své exkluzivní pravdě, o které musí druhou stranu přesvědčit, protože pro ně je očividná a ultimátní a nejsou schopni se otevřít názoru protistrany. Práce pracuje s pojmem kognitivní disonance a poukazuje na sníženou schopnost vstupovat do konstruktivního dialogu a činit změny, pokud se ocitneme v kognitivním diskomfortu. Je zřejmé, že strany do jisté míry mají pocit externí omezenosti názorových možností i z obavy, že tato otevřenost by mohla být vnímána jako porušení loajality vůči vlastním řadám, stejně jako vůči vlastním postojům, hodnotovým systémům a naučeným vzorcům chování. Takže i v případě potenciální názorové rozpolcenosti vyhrává ve výsledku loajalita ke své komunitě. Oba tábory demonstrují znaky strachu z narušení identity, otázek ohledně integrity a ztráty statusu.

Největší úroveň nedorozumění jsem shledala ve dvou oblastech. První z nich lze nazvat aspekt logistický a skrývá se za ním míra realizovatelnosti požadavků tak, aby nevznikala pouze prázdná gesta, a to na obou stranách spektra. Druhým je konflikt na úrovni lidského elementu. Například přidružené potíže plynoucí z epistemické nespravedlnosti a epistemických výhod osobně nepovažují za zdroj problému, ale pouze za doprovodný prvek brzdící řešení, který je produktem obranného mechanismu vědecké obce, jenž argumentačně strádá v přímém kontaktu s oběťmi. Širší konflikt je zde však založen na vzájemném přesvědčení o vlastní superiorní kompetenci v rámci tématu. Obě strany si urputně brání svůj postoj a nepřijímají druhou stranu jako rovnocenného partnera, se kterým je záhodno budovat respektující vztah a zároveň udržovat vztah dynamické důvěry. U obou táborů je možno zaznamenat kroky, které dle mého názoru vycházejí ze stavů úzkosti, což samo o sobě potvrzuje silnou emoční zainteresovanost. Pokud se však protistrany nepřestanou vnímat a priori jako nepřátelé a nepřistoupí na určitou úroveň partnerství, tento konflikt nejspíše nedojde řešení. Oba tábory

si potřebují uvědomit, že nejsou explicitně pouze těmi, kteří zraňují, či jsou zraňováni. K rozřešení dilematu se lze přiblížit pouze v okamžiku, kdy si obě strany uvědomí komplexnost situace a pozici nejen svou, ale i své argumentační protistrany a projeví snahu vlastní reflexní reakce vyplývající z kognitivní disonance řešit.

Co je zapotřebí, aby si uvědomila vědecká veřejnost? Zejména to, že argument o potenciálním honorování života zesnulých a zmrzačených obětí pokusů kontinuálním používáním dat je nepředstavitelně urážející, ponižující a zraňující. Stejně, jako tvrzení, že pozici obětí chápou, ale... Ne, nechápou a pochopit ani nemohou, a je to dobře, protože to znamená, že nikdo z nich nebyl bezdůvodně mučen a vražděn ve jménu vědy. Nemohou pochopit, ale mohou se vcítit. Mohou se vcítit do obětí a naslouchat slovům, kterými jim oběti sdělují, proč jsou jimi zraňováni a akceptovat jejich prožitky a postoje bez jakéhokoliv zpochybňování. Zpochybňování je opakující se útok na status osoby obětí a je vcelku sekundární, zda to někdo vnímá jako útok na důstojnost, nebo kavod. Stěžejní je, aby nikdo nezpochybňoval zkušenost obětí jen proto, že není způsobu, jak jí ověřit. Vědecká veřejnost by si měla uvědomit, že jejich vzdělání z nich automaticky nedělá experty na dané téma jen proto, že se umí precizněji vyjadřovat. Oběti jsou těmi, kteří se mají dělit o svůj příběh, ne sesbíraná data. Vědci by si také měli uvědomit, že ti lidé naproti nim prošli něčím tak hrůzným, že to lidský rozum neumí pojmout a zpracovat, a mají nárok na své emoce. Ventilování těchto emocí ve vyhrocené situaci není manipulací. Fokus by měl být zaměřen na člověka/osobu, nikoli prioritně na výzkum.

Co je zapotřebí, aby si uvědomily oběti? Že i vědci jsou jen běžní lidé, a jak například Stanley Milgram uvedl ve spojitosti se svou studií poslušnosti, nejsou to sadisté či jinak psychicky narušení jedinci. Pro běžného člověka je velmi složité pojmout hrůzy, kterým byly oběti ze strany nacistů vystaveny. Použití dat nebylo společensky ignorováno za účelem prohlubování bolesti obětí. Vědci se do situace, kdy se několik desítek let po konci druhé světové války zpochybňuje jejich morální integrita dostali v podstatě defaultně. Užívání dat, pokud někdy mohlo být efektivně zakázáno, by muselo bývalo být zakázáno okamžitě, v době korelující s jejich objevením. K tomu kroku ovšem nikdy nemohlo dojít, protože čistě historicko-politicky si žádná velmoc nemohla dovolit se cíleně oslabit v budování své obrany, a to zejména v době sestupování železné opony a počátků studené války. Naopak, východ i západ poskytoval cílený azyl vědcům, k jejichž morálnímu kompasu se veřejně samotné velmoci nehlásily. Operace Paperclip,

nebo odklizení generála Shirō Ishii tuto dobu jasně demonstrují. Oběti by si také měly uvědomit, že nelze do debaty vstupovat s nespelnitelnými požadavky. Faktem zůstává, že data se používala, používají a dále používat budou. Ať již přímo data originální, nebo již v přenesené formě pokračujících výzkumů. Je nerealistické očekávat, že tato data mohou zmizet a s nimi i každá zmínka o nich. Na to jsou tato data do našich životů příliš úzce integrována.

Možné řešení vidím pouze ve změně postoje, kdy vědecká veřejnost otevřeně a plně uzná emoce, prožitky a zkušenosti obětí a psychický dopad na jejich rodiny a následné generace. A to bez jakéhokoli zpochybňování. Naučí se naslouchat a respektovat, že některá vyjádření mohou být emočně nabitá, že se však nejedná o útok na jejich morální postoje, ale jde pouze o dopad stále přítomného, nezpracovaného a potenciálně nezpracovatelného traumatu. Je vhodné si uvědomit, že oběti a jejich rodiny jsou zmítáni stále velmi živou a reálnou bolestí. Jednak ze strany samotných pokusů, ale také ze strany veřejnosti, a to právě zpochybňováním jejich traumatu a prožitků. V dnešní době by si nikdo nedovolil zpochybňovat trauma obětí zločinu a PTSD. Nikdo by si netroufl, nebo alespoň nikdo, kdo není hulvát a omezený ve svém rozhledu, zpochybňovat prožitky oběti pokusu o vraždu, znásilnění, mučení. Přiznání těchto emocí obětem je terapeutické a může jim efektivně pomoci jejich trauma zpracovat. Přiznání emocí je aktem uznání osoby. Oběti potřebují určitým způsobem rekonciliaci, že jsou osobami a vždy jimi byly. Rekonciliaci, že to, co se jim dělo nebylo jejich vinou. Rekonciliaci, že se tak stalo díky pochybení mnoha jiných jednotlivců, institucí a společnosti. Rekonciliaci, že oddělovat data od obětí je špatný, alibistický přístup a degraduje pozici obětí.

Ovšem i oběti musí připustit limity vědců. Lidsky i logisticky. Jak je popsáno v práci, mnoho dnešních vědců si rovněž nese plný, nebo hraniční PTSD na základě svědectví obětí. Na základě střetu s brutalitou, které si nebyli vědomi, když se k datům sami profesně ve výzkumu obraceli. Stresu na základě vlastních rozporuplných myšlenek, které mají za následek prohlubování vlastních pochyb ohledně identity sebe jako vědce a sebe jako člověka. Nemohou naplnit obé, leč učinit volbu priorit je velmi složité a potenciálně psychicky devastující. Prožívání kognitivní disonance pustoší jejich mysl. Samozřejmě nelze mluvit za všechny, stále se objevují spíše jako výjimky, ale to na faktu jejich existence nic nemění.

Je nezbytné podporovat aktivní participaci na budování vztahu od obou táborů. Je potřeba, aby do debaty obě strany vcházely s vědomím, že nejsou nepřátelé a vnímají se ve své lidskosti. Pokud by se podařilo docílit rozumného přístupu a rozšíření povědomí týkajícího se jevu kognitivní disonance jako potenciálně brzdícího prvku v rámci konstruktivní debaty, existuje, dle mého názoru, šance na konstruktivní řešení. Pokud lze problém pojmenovat, lze ho i uchopit a pracovat s ním. Smír, který osobně nepovažuji za důležitý například pro vývoj vědy, ale pro vzájemné uspokojení z narovnání vztahů, porozumění vzájemným pohnutkám a navázání spolupráce. Usuzuji, že nastolení kognitivní konsistence v rámci konstruktivního dialogu by bylo pro danou situaci ideálním a obě strany ulevujícím krokem k součinnosti v hledání řešení.

Obětem by tento proces pomohl s vyrovnáváním se s traumaty aktivním zapojením se do rozhodování, kdy by vystoupily z pasivní role oběti a staly se aktivními partnery. Vědecké veřejnosti by toto pomohlo při hledání odpovědí na etická dilemata v nových situacích, kdy proti sobě může stát vývoj vědy a obyčejná úvaha “jen proto, že mohu... měl bych?”, což je v oboru bioetiky velmi živé téma.

Ohledně logistického aspektu dilemat vzniklých kolem otázek citací a čerpání dat osobně vidím řešení v nových citačních pravidlech. Každá citace či odkaz na původní data by měla být ošetřena informací o zdroji a charakteru nabytí těchto dat, včetně informací o obětech, ovšem s vynecháním jména autora. Za fundamentální krok vpřed považuji explicitní kredit vyjádřený obětem, nikoli morálně a potenciálně profesně kompromitovaným vědcům. Osobně jsem skeptická ohledně plošného zákazu užívání citací a odkazů na autory, protože se domnívám, že jde právě o prázdné gesto, které je nerealizovatelné. K datům se vědecká veřejnost nepřestane obracet, maximálně bude předstírat, že se neobrací. Jsem si plně vědoma toho, že názory na toto téma se diametrálně liší a například Peter Mostow ve své práci „Like Building on top of Auschwitz”: On the Symbolic Meaning of Using Data from the Nazi Experiments, and on NonUse as a Form of Memorial” polemizuje na téma kompletního zakázání užívání dat, protože v nich vidí připomínku vědecké komunity, která se neštítí mučit ve jménu vědeckého výzkumu. V zákazu používání dat vidí symbolický pomník obětem. Osobně se naopak domnívám, že připomínat si minulost je nezbytné a ve vytěsňování této reality nevidím žádnou přidanou hodnotu. V tomto ohledu plně souzním s názorem, že to, co se událo ve stále nedávné minulosti ukázalo, nakolik je společnost schopna a ochotna překročit veškeré představy o svých morálních limitech, a to i v rámci

tak noblesního poslání, jako je lékařství. Naše a další generace mají naopak povinnost o těchto událostech rozšiřovat povědomí, citlivě, ale s naprostou upřímností mluvit o napáchaných zvěrstvech k novým generacím, a to bez falešného jemnocitu. Z vlastní zkušenosti mám ověřeno, že pokud se informace dětem podají adekvátně kolem cca osmého, devátého roku a nadále se s nimi pracuje, probouzí se v nich zdravá zvědavost, která má silný potenciál přejít nejen v lásku k historii, ale zejména ke ztotožnění se s faktem, že bez pochopení historie nelze chápat přítomnost a činit kroky, které se budou kladně reflektovat v budoucnosti. Odmítání relevance minulosti, jakožto obsoletního společenského prvku společnost pouze zraňuje, protože je jí tímto odíraná možnost činit informovaná rozhodnutí. Vzdělání, které nepopírá minulost, ale učí konstruktivní a respektující debatě a kritickému myšlení je jediným nástrojem, který společnost má na cestě k činění eticky nekompromitovaných rozhodnutí a řešení etických dilemat.

SEZNAM LITERATURY

Tištěné zdroje

- ALEXANDER, Leo. The Leo Alexander report: *The Treatment of Shock from Prolonged Exposure to Cold, Especially in Water.*
- ALEXANDER, Leo. *The Treatment of Shock from Prolonged Exposure to Cold, Especially in Water.* 1945.
- ANNAS, George J. a Michael A. GRODIN. *The Nazi doctors and the Nuremberg Code: human rights in human experimentation.* New York: Oxford University Press, 1992.
- ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky.* Vyd. v tomto překl. 3., v nakl. Academia 2. Praha: Academia, 2001, c1994.
- ARONSON, E., & MILLS, J. (1959). *The effect of severity of initiation on liking for a group.* The Journal of Abnormal and Social Psychology.
- ATKINSON, R. L., ATKINSON, R. C., SMITH, E. E., BEM, D. J., & NOLEN-HOEKSMA, S. (1996). *Hilgard's introduction to psychology (12th ed.).* Harcourt Brace College Publishers.
- Bakalářská práce *Pokusy v koncentračních táborech za 2. světové války* Michaela Mikešová
- BEAUCHAMP, Tom L., ed. *Contemporary issues in bioethics.* 3. ed. Belmont (Calif.): Wadsworth Publishing Company, 1989.
- BIALAS, Wolfgang and LOTHAR, Fritze. *Nazi ideology and ethics.* Cambridge Scholars Publishing, c2014.
- BLÁHA, František. *Medicina na scestí.* I. vydání. Praha: Orbis, 1946.
- BUBER, Martin. *I and Thou.* New York: Ch. Scribner's Sons, 1970.
- CAPLAN, Arthur L. *When medicine went mad: bioethics and the Holocaust.* Totowa, N.J.: Humana Press, c1992.
- CORETH, Emerich. *Co je člověk?* Nakl. ZVON, c1986.
- FRICKER, Miranda. *Epistemic injustice: power and the ethics of knowing.* New York: Oxford University Press, 2007.

- HÁJKOVÁ, Dagmar. *Ravensbrück*. 2. dopl. vyd. Praha: Naše vojsko, 1963. Dokumenty (Český svaz protifašistických bojovníků).
- HALÍK, Tomáš. *Život v dialogu*. NLN, s.r.o., c2014.
- HALÍK, Tomáš. *Vzýván i nevzýván: evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství*. Praha: *Lidové noviny*, 2004.
- KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1990.
- Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008.
- KUHL, Stefan. *The nazi connection*. Oxford university press, c1994.
- LANG, Hans-Joachim. *Ženy z bloku 10: lékařské pokusy v Osvětimi*. Praha: Ikar, 2014.
- LIFTON, Robert Jay. *The Nazi doctors: medical killing and the psychology of genocide*. Fourth edition, paperback. New York: Basic Books, 2017.
- MARTIN, Robert. *Using the Nazi scientific data*. Dialogue XXV, no. 3(1986).
- NYISZLI, Miklós. *Auschwitz: a doctor's eyewitness account*. Greenwich, Conn. Fawcett Crest, c1960.
- POST, Stephen G., *The echo of Nuremberg: Nazi data and ethics*. Publ. Journal of medical ethics, 1991, vol. 17.
- PROCTOR, Robert. *Racial hygiene: medicine under the nazis*. Harvard university press, c1988.
- QUINN, Carol Viola Anne. *Dignity, justice, and the Nazi data debate: on violating the violated anew*. Lanham: Lexington Books, c2018.
- SOKOL, Jan. *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*. Praha: Portál, 2002.
- SPITZ, Vivien. *Doctors From Hell: The Horrific Account of Nazi Experiments on Humans*. Boulder, CO: Sentient Publications, c2005.
- WEINDLING, Paul: *Victims and Survivors of Nazi Human Experiments*. Published: Bloomsbury Academic, 2014.

Elektronické zdroje

Auschwitz: *Carl Clauberg*. Available online [30.1.2021]

<http://auschwitz.org/en/history/medical-experiments/carl-clauberg>

Auschwitz: *Horst Schumann*. Available online [28.1.2021]

<http://auschwitz.org/en/history/medical-experiments/horst-schumann>

Auschwitz: *Medicine and morality under the nazis*. Available online [2.2.2020]:

<https://www.mp.pl/auschwitz/conference/past-edition/edition2019/presentations2019/209383,medicine-and-morality-under-the-nazis>

BIOL Psychiatry: *Leo Alexander*. Available online [22.2.2020]

[https://www.biologicalpsychiatryjournal.com/article/0006-3223\(86\)90216-7/pdf](https://www.biologicalpsychiatryjournal.com/article/0006-3223(86)90216-7/pdf)

Britannica: *Confirmation bias*. Available online [13.2.2021]

<https://www.britannica.com/science/confirmation-bias>

Encyklopedia: Nuremberg laws. Available online [2.2.2020]:

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nuremberg-laws>

HOŠŤÁLOVÁ, Marta. *Lidská důstojnost a hodnota a kvalita lidského života*. Available online [6.2.2021] <https://kaplan-nemocnice.cz/wp-content/uploads/2014/09/Z%C3%A1klady-l%C3%A9ka%C5%99sk%C3%A9-etiky-vybran%C3%A9-kapitoly-Lidsk%C3%A1-d%C5%AFstojnost.pdf>

<https://kaplan-nemocnice.cz/wp-content/uploads/2014/09/Z%C3%A1klady-l%C3%A9ka%C5%99sk%C3%A9-etiky-vybran%C3%A9-kapitoly-Lidsk%C3%A1-d%C5%AFstojnost.pdf>

Internet encyclopedia of philosophy: *G. E. M. Anscombe (1919—2001)*. Available

online [7.2.2021] <https://iep.utm.edu/anscombe/#H5>

Jewish virtual library: *Carl Clauberg*. Available online [30.1.2021]

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/carl-clauberg>

Jewish virtual library: *Horst Shumann*. Available online [29.1.2021]

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/horst-schumann>

Merriam Webster Dictionary. Available online [6.2.2021] [merriam-](https://www.merriam-webster.com/dictionary/dignity)

[webster.com/dictionary/dignity](https://www.merriam-webster.com/dictionary/dignity)

MUNI: *Etika výzkumu*. Available online [6.20.2020]

<https://vyzkum.rect.muni.cz/cs/zazemi/etika-vyzkumu/etika-vyzkumu/mezinarodni-dokumenty-k-etice-vyzkumu>

MUNI: *Právní aspekty v medicíně*. Český překlad - doc. JUDr. Filip Křepelka, Ph.D.

Available online [8.5.2021]

https://is.muni.cz/el/med/podzim2019/VLPM071/um/um/66887330/66889248/Norimbersky_kodex_-_cesky.pdf?info

Nuremberg trial (transkript). Available online [31.1.2021]

<http://nuremberg.law.harvard.edu/transcripts/1-transcript-for-nmt-1-medical-case?seq=5092>

Research gate: Lectures on Inhumanity: *Teaching Medical Ethics in German Medical Schools Under Nazism*. Available online [30.1.2021]

https://www.researchgate.net/publication/316354383_Lectures_on_Inhumanity_Teaching_Medical_Ethics_in_German_Medical_Schools_Under_Nazism

Springer Link: *Fotherby K. (1988) Clinical Pharmacology of Gestagens. In:*

Runnebaum B., Rabe T., Kiesel L. (eds) Female Contraception. Springer, Berlin, Heidelberg. Available online [30.1.2021] https://doi.org/10.1007/978-3-642-73790-9_10

The National Center for Biotechnology Information: *Oběti neetických lidských*

experimentů a výzkumu v rámci národního socialismu. Available online [28.1.2021]

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4822534/>

The university of Acron: MITCHELL, Kathleen M. *Honoring the Victims: How*

the Change in Ethics Ruined Science in the Third Reich and What to Do With the Remaining Medical Data. Available online [20.2.2021]

https://ideaexchange.uakron.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1097&context=honors_research_projects

Theofil: *Šechina v židovské literatuře; Kristus a Šechina.* Available online [22.2.2021]

<http://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=1416>

Timeline: This fraudulent and sadistic Nazi doctor was executed in the same camp

where he once worked. Available online [28.1.2021] <https://timeline.com/sigmund-rasher-nazi-doctor-37ca7120a2c3>

VOLLMANN, Jochen, a WINAU, Rolf. *The Prussian Regulation of 1900: Early Ethical Standards for Human Experimentation in Germany*. IRB: Ethics & Human Research, vol. 18, no. 4, 1996, pp. 9–11. JSTOR. Available online [28.1.2021] www.jstor.org/stable/3564006

WARREN, Ed a REICH, T, *Encyclopedia of Bioethics*, 2nd Edition, Appendix p. 2762-2763 Available online [2.2.2020]: https://artandersonmd.com/1931_german_hu_guidelines.html

Audiovizuální zdroje

Svědectví oběti Moniky Donker. *Science and the Swastika: The deadly experiment*. <https://www.youtube.com/watch?v=5GbqQL2Lj8w&t=7s> Available online [15.8.2020] [časový úsek 23:33m - 27:20m]

Svědectví Reginy Spiegel v Dokumentu: *The controversial photo album showing the smiling assassins of Auschwitz* <https://www.youtube.com/watch?v=JmTgup9Ksto> Available online [16.2.2021] [časový úsek 09:09m]

PŘÍLOHY

Příloha 1: Etické kodexy a informovaný souhlas

Pozitivní stránkou lidské povahy je snaha čerpat i z tragických událostí ve snaze se poučit a potenciálně zabránit opakování. Norimberský kodex je jednou z listin, která by se dala představit jako dokument preventivních opatření ohledně etického přístupu k pokusům na lidech. V moderní společnosti je tato praxe známá pod termínem klinický výzkum.

Jak bylo v této práci zmíněno, Německo bylo velmi vyspělé v oblasti lékařské etiky. Bylo první zemí, která vydala učebnici na toto téma a z ní povinně vyučovala na všech svých 28. univerzitách. Jakkoli Německo kladlo velký důraz na tyto principy, současně přišlo s termínem “selektivní etika”, kdy principy a dodržování lidských práv bylo privilegiem aplikovaným pouze na vybranou skupinu obyvatel. Zbytek byl vydán zkáze. Bylo tedy zřejmé, že lokálně vydané směrnice neochrání jednotlivce a společnost před ideologickými zvraty a jejich dodržování je nutno pojmut podstatně globálněji. Toto bylo hlavním přínosem Norimberského kodexu. Ten byl následně systematicky rozvíjen v průběhu poválečné historie v rámci deklarácí a směrnic až do podoby, jak je v klinickém výzkumu známe dnes.

Norimberský kodex je rozřazen do deseti základních pravidel, které v bodech velmi explicitně deklarují, co se nesmí dít v rámci klinického výzkumu. Tento seznam deseti bodů je fascinující. Každý individuální bod poukazuje přesně na bezpráví, kterým byly oběti nacistických pokusů na lidech vystaveny. Za úplně kritický je považován hned první bod, který se týká informovaného souhlasu. Něco, co dnešní jedinec považuje za samozřejmost je v originálním znění kodexu rozepsáno do nejmenšího detailu, viz. reference.¹⁴² Krom zmiňovaného prvního bodu je stejně zajímavý i bod osm, který je prakticky přímou reflexi Rasherových hypotermických (a jiných) pokusů. Zde lze nahlédnout do zkrácené verze českého překladu.

---

¹⁴² ANNAS, George, GRODIN, Michael. *The nazi doctors and the Nuremberg Code: human rights in human experimentation*. Oxford University Press, c1995, s. 2.

Norimberský kodex¹⁴³

- 1) Základní podmínkou provedení experimentu je dobrovolný souhlas pokusné osoby.
- 2) Pokus by měl přinést plodné výsledky, jež slouží dobru společnosti a jichž nelze dosáhnout jinými metodami či způsoby studia. Pokus by měl mít jasně vytyčený cíl a smysl.
- 3) Předpokládané výsledky pokusu by měly dostatečně zdůvodnit jeho uskutečnění. Proto je třeba pokus plánovat a vycházet z výsledků pokusů na zvířatech a ze znalosti přirozeného vývoje nemoci nebo ostatních studovaných problémů.
- 4) Při pokusu je třeba dbát na to, abychom se vyhnuli zbytečnému fyzickému a duševnímu utrpení nebo poškození.
- 5) Je třeba upustit od pokusů, o nichž se lze předem domnívat, že způsobí smrt nebo poškození s trvalými následky. Výjimkou mohou snad být jen takové pokusy, při nichž experimentující lékaři slouží zároveň jako pokusné osoby.
- 6) Velikost podstoupeného nebezpečí by nikdy neměla přesáhnout stupeň daný humanitární důležitostí řešeného problému.
- 7) Je třeba učinit potřebná opatření a zajistit patřičné podmínky na ochranu pokusné osoby proti sebemenší možnosti ublížení na těle, trvalému poškození nebo smrti.
- 8) Je třeba, aby pokus řídily pouze vědecky kvalifikované osoby. Ve všech stádiích pokusu musí osoby, které jej řídí nebo provádějí, pracovat na vysoké vědecké úrovni a pečlivě.
- 9) Je třeba, aby v průběhu pokusu měla pokusná osoba možnost žádat ukončení pokusu, jestliže dosáhla takového duševního či fyzického stadia, jež podle jejího názoru nedovoluje pokračovat v pokusu.
- 10) Vědecký pracovník musí být připraven ukončit pokus v kterékoli fázi, jestliže i přes vynaloženou snahu, nejvyšší zručnost a po důkladném zvážení má důvod se domnívat, že by pokračování v pokusu vedlo k ublížení na těle, trvalému poškození nebo smrti pokusné osoby

---

¹⁴³ MUNI: *Právní aspekty v medicíně*. Český překlad - doc. JUDr. Filip Křepelka, Ph.D. Available online [8.5.2021]

https://is.muni.cz/el/med/podzim2019/VLPM071/um/um/66887330/66889248/Norimbersky_kodex_-_cesky.pdf?info

Následovný chronologický vývoj přijímaných směrnic:¹⁴⁴

- 1947 Norimberský kodex – Soubor zásad medicínské etiky pro experimenty na lidech, definoval základní principy bránící zneužití lékařského výzkumu, považuje informovaný souhlas za základní podmínku provedení experimentu;
- 1948 Ženevská deklarace Světové lékařské asociace (WMA) - Přijata na druhém zasedání WMA (World Medical Association) v Ženevě. Slib lékařů, že budou stát vždy na straně humanitárních cílů medicíny;
- 1949 Mezinárodní kodex lékařské etiky, WMA;
- 1950 Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Evropská úmluva o lidských právech);
- 1964, 2013 Helsinská deklarace o etických zásadách pro lékařský výzkum za účasti lidských subjektů, WMA – stanovuje pravidla pro výzkum na lidském subjektu;
- 1966 Mezinárodní úmluva o občanských a lidských právech Valného shromáždění OSN;
- 1993 Mezinárodní etické směrnice pro biomedicínský výzkum zahrnující lidské účastníky, připravené Radou pro mezinárodní organizace lékařských věd (CIOMS) ve spolupráci se Světovou zdravotnickou organizací;
- 1997 Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny (Úmluva o lidských právech a biomedicíně);
- 1997 Všeobecná deklarace o lidském genomu a lidských právech UNESCO;
- 2001 Dodatkový protokol o zákazu klonování lidských bytostí k Úmluvě na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny.

Otázka etických dilemat ohledně poválečného nakládání s daty je přímo zanesena v názvu práce. Na základě výše uvedeného výčtu kodexů, deklarací a protokolů by se nabízela myšlenka, že nutně panuje plošný konsensus o nepřijatelnosti nelegálních a nelegitimních pokusů na lidech, který zahrnuje i odmítnutí používání dat z nelegálních a nelegitimních pokusů. To však není pravdou. Používání dat nikdo explicitně nezakázal

---

¹⁴⁴MUNI: *Etika výzkumu*. Available online [6.20.2020] <https://vyzkum.rect.muni.cz/cs/zazemi/etika-vyzkumu/etika-vyzkumu/mezinarodni-dokumenty-k-etice-vyzkumu>

a nikdo po dlouhá desetiletí ani nevyjádřil nesouhlas s jejich používáním. Naopak, tato data byla široce citována a bylo na ně volně odkazováno.

Důvod, proč tomu tak bylo, je vcelku logický. Zasadíme-li si toto etické dilema do historického kontextu doby, zjistíme, že bylo naprosto vyloučeno, aby jakákoli velmoc učinila rozhodnutí, která by mohla ohrozit jejich bezpečnost, případně snížit vlastní obranyschopnost. A přesně to by se stalo, pokud by některá velmoc prohlásila používání těchto dat za protizákonné. Zájem byl zejména o data hypotermická a čerpaly z nich prakticky všechny aviatcké výzkumy v poválečné historii, armádní i civilní.

Výše uvedené je zřejmé z dokumentu, který vypracoval americký psychiatr a neurolog Leo Alexander, jenž se stal poradcem při Norimberském procesu s lékaři, podílel se na sepsání Norimberského kodexu¹⁴⁵ a vypracoval velmi detailní zprávu týkající se hypotermických pokusů Dr. Sigmunda Rasherera, které obsahovaly teplotní křivky, způsoby zahřívání i informace ohledně míst na těle, které způsobovaly rapidní ochlazování organismu. Tato zpráva obsahuje celou řadu jeho odborných názorů, které přiznávají naprosto neetické nabytí těchto dat, ale ve výsledku doporučují využití poznatků takto získaných v rámci vlastních armád. Sám Leo Alexander v konkluzi své zprávy napsal přímá doporučení ohledně okamžitého využití dat.¹⁴⁶

---

¹⁴⁵ BIOL Psychiatry: *Leo Alexander*. Available online [22.2.2020]
[https://www.biologicalpsychiatryjournal.com/article/0006-3223\(86\)90216-7/pdf](https://www.biologicalpsychiatryjournal.com/article/0006-3223(86)90216-7/pdf)

¹⁴⁶ Srov. ALEXANDER, Leo. The Leo Alexander report: *The Treatment of Shock from Prolonged Exposure to Cold, Especially in Water*, s. 74-75.

Příloha 2: Obrazová příloha

Obrázek 1: Hypotermický experiment

Zdroj: Yad Vashem muzeum, Izrael

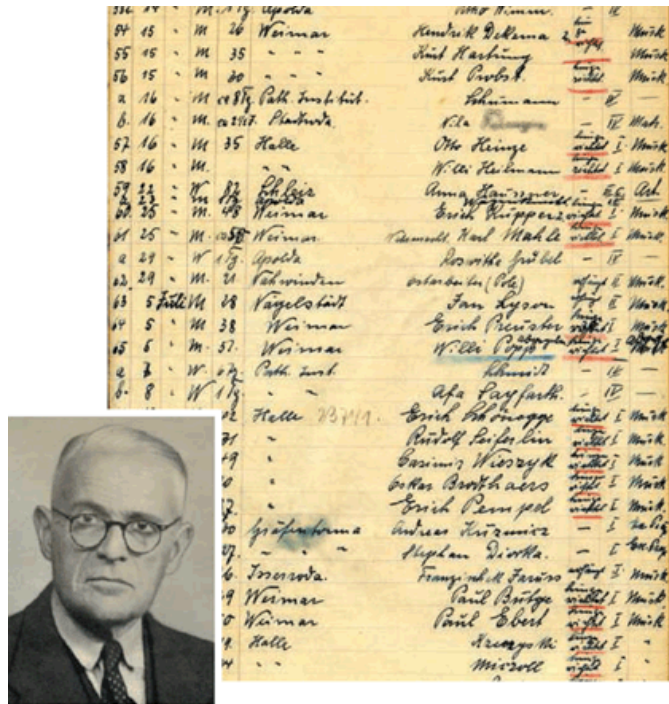
Dr. Sigmund Rascher (vpravo) and Dr. Ernst Holzloehner (vlevo) sledují reakci vězně v Dachau poté, co byl ponořen do ledové vody ve snaze simulovat podmínky extrémní hypotermie, jaké byli vystaveni sestřelení armádní piloti. Pokusy měly za cíl vystavět metody záchrany pro jedince ve stavu hypotermického šoku. Tento zdokumentovaný experiment probíhal tak, že vězeň byl ponořen do ledové vody do doby, než ztratil vědomí, na což navazovaly okamžité snahy o obnovení jeho normální teploty, a to za použití rozdílných metod. Tato fotografie byla vyrobena z filmu, který byl nalezen v domě Dr. Raschera v Mnichově. Fotografie je do médií distribuována se svolením Yad Vashem muzea v Jeruzalémě, Izraeli.

Obrázek 2: Sterilizační experiment

Zdroj: Memorial museum, US

Carl Clauberg a Horst Schumann v Bloku 10 v Osvětimi. United States Holocaust Memorial Museum W/S #67417

Obrázek 3: Detailně zdokumentované oběti a průběh pokusu

Zdroj: Centrum pro anatomii, Berlin

Hermann Stieve a jeho poznámky. CREDITS: UNIVERSITY ARCHIVES JENA (UAJ-S XXXVIII, NO. 70/1); CENTER FOR ANATOMY/CHARITÉ – UNIVERSITÄTSMEDIZIN BERLIN, GERMANY

Obrázek 4: Konfrontace nacistického lékaře bývalým vězněm

Zdroj: Memorial Museum, US

Mudr. František Bláha konfrontuje Mudr. Martina Gottfrieda Weisse při soudním řízení v Dachau, které vedlo k usvědčení a popravě Weisse. Foto credit: United States Holocaust Memorial Museum, courtesy of Vincent Paul Donaghue

Příloha 3: Statistika obětí

Tabulka 1: Rozdělení dle státní příslušnosti

Státní příslušnost	Potvrzené oběti	Nepotvrzené oběti	Celkem
Rakousko	782	17	799
Belgie	16	32	48
Velká Británie	16	2	18
Československo	264	1 020	1 284
Dánsko	2	1	3
Holandsko	265	26	291
Francie	156	57	213
Německo	2 254	123	2 377
Řecko	426	18	444
Maďarsko	609	1 393	2 002
Irsko	1	0	1
Itálie	71	6	77
Jugoslávie	536	3 421	3 957
Lotyšsko	1	1	2
Litva	4	2	6
Lucembursko	1	0	1
Norsko	11	1	12
SSSR	1 022	26	1 048
Španělsko	22	4	26
Švédsko	1	0	1
Švýcarsko	3	0	3
Bez státní příslušnosti	449	4	453
Neznámé oběti	6 054	1 644	7 698
CELKEM	15 754	12 005	27 759

Zdroj: The National Center for Biotechnology Information

Tabulka 2: Rozdělení dle pohlaví

Pohlaví	Potvrzené oběti	Nepotvrzené oběti	Celkem
Ženy	3 060	4 381	8 341
Muži	9 700	7 188	16 888
Neznámé oběti	2094	436	2 530
CELKEM	15 754	12 005	27 759

Zdroj: The National Center for Biotechnology Information

Tabulka 3: Rozdělení podle etnické příslušnosti:

Etnicita	Potvrzené oběti	Procentuální vyjádření
Židé	3 098	20 %
Romové a Sintiové	335	2 %
Neznámé oběti a jiné	12 321	78 %

Zdroj: The National Center for Biotechnology Information

Tabulka 4: Rozdělení dle náboženského vyznání:

Náboženské vyznání	Potvrzené oběti	Nepotvrzené oběti	Celkem
Židovské vyznání	3 076	792	3 868
Ostatní a neznámá vyznání*	12 678	11 217	23 891
CELKEM	15 754	12 008	27 759

* Do této kategorie spadají: Křesťané (Katolíci, Ortodoxní katolíci a Protestanti), Muslimové, Svědci Jehovovi, Adventisté sedmého dne a ateisté).

Zdroj: The National Center for Biotechnology Information